Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 292 (9669) | 1974 чылдың декабрь 14, суббота | 1925 чылда үнделгеннигеннеп | Өртээ 2 коп.

ТЫВА АССР-НИҢ ХЕРЕГЛЕКЧИЛЕР КООПЕРАЦИЯЗЫНЫҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫН «КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Хереглекчилер кооперациязының системазынга үр чылларда ак сеткилдиг ажылдааны дээш база пенсия иазызы четкени-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң омуҥаазынаан «Күш-ажылдың хоочунуу» медаль-биле шаңнаарлар болза:

Гавриил Николаевич **Борисов** — Тыва респотребсоюзтуң төп бухгалтериязының инструктору.

Александр Иосифович **Кызласов** — Тыва респотребсоюзтуң Абаканда садыг баазазының директору.

Тежитмаа Мандыкаевна **Содунам** — Улуг-Хем райпозунуң садыгжызы.

Петр Иванович **Хомутов** — пенсионер.

Николай Владимирович **Юневич** — пенсионер.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай,
1974 чылдың декабрь 12.

Бир эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүүшкүн

ТАЙБЫҢ ИШ ДЭЭШ

Кызыл хоорай Совединиң «Көк-Тей» совхозунуң ажылыпчылары СЭКП Төп Комитединиң Чиргиче секретары Л. И. Брежневтиң АКШ-тың Президентизи Дж. Форд-биле Владивосток чоогунга болуп эрткен ужуражыышкынын улуг совуургал-биле солуунардан номчуп, телевизиордан көрүп танышканнар. Делегейниң ийи улуг чүртүнүң удуртукчуларының ол чугаалажыышкыннары Совет Эвилели биле АКШ-тың аразында кады ажылдажылганы улам-на калбартыр, бүгү диптерниң улуг-даа, биче-даа күрүнелериниң аразында тайбынны болгаш эпайыралды быжыглаарынга дээштиг салдарны чедирер. Ынчангаш бистиң партиявыстың чорудуп турар тайбыңга ынакшылдыг лениннчи даштыкы политиказын бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, «Көк-Тей» совхозтуң ажылыпчылары деткип, чүүлдүгзүнүп турар.

Тайбың болгаш тургузукчу иш дээш, делегейге дүшкүүрлүг чоруктуң чавырылдырары дээш эш Л. И. Брежневтиң могаг-шылаг чок чорудуп турар ажыл-чорудулгазын деткип, сеткил-сагыжывыстың ханызындан ацаа өөрүп четтиргенивистиң илередип турар бис.

Ол ышкаш СЭКП ТК-ның Чиргиче Секретары эш Л. И. Брежневтиң Франция Республиканың Президентизи В. Жискар д'Эстэн-биле ажылчы ужуражыышкынны бистиң совхозтуң ажылчыннарының аразынга база-лаа улуг совуургалды болдурган. Совет Эвилели биле Францияның аразында ажыл-ишчи кады ажылдажылганың улам быжыгып, ханылап турарынга совхозтуң ишчилери өөрүп, тайбың күш-ажылды быжыглаар дээш улам күженишкиниг ажылдаарын олар хүлээнип турар.

А. ЛОМАЕВ,
«Көк-Тей» совхозтуң директору.

1974: ТОДАРАДЫКЧЫ ЧЫЛДА

ДЕКАБРЬ 25-КЕ ЧЕДИР

Кызылда «Тудуг кезектери» комбинат ажыглаага киргениниң баштайгы чылдарында элээн бергелерге таваржып турган. Ылаңгыя хептээр цехке чедир кылдынмаан үүлдер хөй турган. Цехтиң ажылчыннары мооң мурнунда будун бажың ханалары дээн ышкаш үүлдерни кылып чорбаанындан ажылга база-ла эки мергежип чадап турган.

Будурулгеге тускай мергежил курстарынга өөренип, тускай эртемиглериниң арга-сүмезин ап турган, нарын ажылдарны кылырынга чоорту өөренип чаңчыга бергеннер.

Амгы үеде бистиң цехте үш бригада ийи ээлчег ёзугаар ажылдап турар. Оларның аразында чарыш калбарган. Аңаа Г. Васильевке удуртқан бригада эки көргүзүглерлиг боон турар. Бо бригада ай планнарын үргүлүү ажыр күүседип келген. Ноябрь айның планы 120 хуу күүсеттинген.

Мурнакчы бригаданың кежигүнери чыл планын декабрь 25-те күүседир дээш бо хүннерде ажылдың темпизин улам бедиткен.

Б. ЧОРБАА.

КҮЖЕНИИШКИН-БИЛЕ

Каа-Хем разрезиниң коллективи декабрь айның эгезинде 560 муң тонна хөмүр-дашты хереглекчилерже үдүрүп чоруткаш, чыл планын хуусаа бетинде, бир ай буруңгаар күүседипкен. Оон-биле чергелештир мээң хуумда беш чыл планым база чедиишкиниг боттанып турар.

Амгы үеде 1975 чылдың үлүүнге киириштир ажылдап тур мен. Бо чылын бүдүрүлге планын ай санында 110—120 хуудан кудулатпайн келдим. Моон соңгаар оон-даа бедик көргүзүглерлиг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Чүл дээрге, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрүде сагыш салыышкыннарының ачызында шахтёрларның күш-ажылының механизастаттынган деңнели чылдың-на бедип турар болгай.

Каа-Хем разрези үүгле бо чылын безин дыка хөй чаа техниканы, оон иштинден кайгамчык улуг күчүлүг боду чоруур экскаваторну, хары угда чээрби чеди тонна чүүк сөөртүр беш автомашинаны болгаш чер өрүмнээр ийи станокту алган.

Ол чорук бистерниң чуртталга байдалдарывысты экижитпишаан, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарывыска дорт салдарны чедирери чугаажок. Тоску беш чылдың шиитпирлиг сөөлгү чылында улам күженишкиниг ажылдаар деп сорулганы салып алган мен.

К. КУУЛАР,
өрүмнээр станоктуң машинизи.

1974 чылдың чугула объектизи

ЧЕДИР КЫЛДЫНМААН АЖЫЛ АМ-ДАА ХӨЙ

Кызылдың дээрбе комбинады тодарадыкчы чылда бистиң республикада ажыглалга кирер улуг тудугларның биреэзи. Ону «Тыва кодээ тудуг» трестин Кызылда № 62 мехколонназы тудуп турар. Комплексте тараа шыгжаар элеватор, далган дээрбедээр, далгандан аъш-чем аймаа белеткээр, комбикорм болгаш оон-даа өске продуктулар кылыр цехтер бар. Оларның чамдыызының тудуу доозулган. Чижээлээрге, элеваторну эрткен күзүн ажыглалга киргеН.

Бо чугула объектиниң тудуунун чоруп турарының дугайын республикалың удуртур органнары доктаамал хайгаарап, ону дүргедедириниң талазы-биле тодаргай хемчегларни ап келген. Партия обкомунун бюрозунга комплекстн кылып турар тудуг организацияларының ажылын база оол чагыкчызы болур республиканың тараа продуктулар эргелелиниң дыңнадыгларын каш удаа чугаалажып, бо тудугже электриктер, монтажниктер дээш оон-даа өске мергежилдин кижилерин арбыдадыр чорудар хемчегларни алырын ол организацияларга дагзып турган. Партия обкомунун бюрозу чоокта чаа ол айтырыгны база катап чугаалажып көргеш, эвилел ужур-дузалыг бо объектиниң тудуу ам-даа өскүм чоруп турарын демдеглээш, ону чаа чыл бетинде ыяап-ла ажыглалга киирерин хандырар немелде хемчеглерни алырын хамаарышкан организацияларга дагзып, комплекс тудуун удуртуп башкарар штабты тургускан.

Тодарадыкчы чылда ажыглалга кирер дээрбе комбинадының тудуунга көрүнген капитал салыышкыннарның үүгле 58,6 хуузу 11 айларның дургузунда шиңгээдип алдынган. Ону тодаргайларга 553,6 муң рубльдин 322 муң хирези шиңгээттинген боон турар.

Амгы үеде тудугжуларның болгаш монтажниктерниң мурнунда турып турар кол сорулга болза, малга холуксаалыг чем белеткээр цехти ажыглалга киирери болур. Аңаа 190 муң рубльдин, оон складынга 33 муң ажыг рубльдин тудугмонтаж ажылдары кылдынар ужурлуг. Оон аңгыда компрессор станциязын, чавыс күженишкиниг электри шугумнарын шөйеринге болгаш асфальтылыг оруктар кылырынга 20 муң ажыг рубльди шиңгээдир апаар.

Кылыр ажылдың хемчээлиниң улуун барымдаалааш, СЭКП Кызыл хооркому болгаш хооркүүском найысылалдың тудуг организацияларындан бедик мергежилдиг ажылчыннарны мобилизастаар талазы-биле хемчеглерни ап эгелээн. Бо хүннерде ында Кызылдың тудуг болгаш өске-даа организацияларындан 30 ажыг электриктер, каңнакчылар, монтажниктер болгаш өске-даа мергежилдин кижилери ажылдап турар. Хөй-ниитиниң ажылынга, субботниктерге болгаш воскресниктерге идепкейлиг кызылчылар чугула тудугда шеф ажылын күштелдирген. Албан организация болгаш бүдүрүлге черлериниң албан-хаакчыларындан хүннүн-не чүс хире кижи маңаа кээп, тудуг богун арыглап, өске-даа ажылдарны кылып турар.

Дээрбе комплексизиниң тудуунда тургускан штаб дүүн болган хуралында бо тудугже ажылчын күжүн ам-даа немей чорударының дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, «Тыва кодээ тудуг» трестиң районнарда ажылдап турар механизастаттынган колонналарындан бедик мергежилдиг тудугжуларны чорудар деп шиитпирни хүлээп алган. Ол кижилер, моон мурнунда практикалап турганы ышкаш, он хонук эвес, а комплекстиң тудуу доозулгуже чедир ажылдаар апаар. Ынчангаш мехколонналарның удуртукчулары, түс-түс районнарның партия, совет органнары душкан-на кижилерни чыып чорутпайн, мехколоннада эң-эки ажылдыг, бедик мергежилдиг тудугжуларлыг бүдүн тудуг бригадаларын бригадирлери, мастерлери-биле кады чорудар ужурлуг.

Үени мурнааннар

ПАССАЖИРЛЕР АТБ-ЗИНДЕ

Чоннуң аргыжылгазын экижидер талазы-биле бо беш чылда көрүнген онаалдаларын эрте күүседипкен мурнакчылар пассажирлер АТБ-зинде бар. Оларга бодунуң хууда тоску беш чыл планын шагдала күүседипкен, амгы үеде 1976 чылдың июль айнын үлүүнде ажылдап турар кондуктор Александра Васильевна Деревягина биле оон чаңгыс ажылдыг эжи, база-ла онгу беш чылдың баштайгы чылының май айының үлүүнде ажылдап турар Надежда Михайловна Михайлова болгаш беш чылда планныг онаалдазын доозарының кырында келген чоланчы Иван Андреевич Ополев олар хамааржыр. Иван Андреевич эрткен 3 чыл 10 айларның дургузунда 3.648 литр кывар үүлдү камнап алган.

Бо автобудурулгеге ажылдаа-ла 20 чыл болган хоочун чоланчыларның бирээзи Владимир Дмитриевич Лубягин Тыванын автооруктарын ыяк билир. Ийи он чыл дургузунда оон үргүлүү ак сеткилдиг ажылдап келгенин хөй санныг шаңнал-макталдары, Ленинчи юбилей медаль болгаш эрткен чылдың Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга бедик көргүзүглери дээш алган хөрек демдээ хереченлеп турар.

Владимир Дмитриевич бо автобудурулгеде мурнакчы бригаданың удуртукчузу. Оон удуртканы 16 кижи составтыг такси чоланчыларының бригадазы бо тодарадыкчы чылдың эрткен кварталларында улаштыр социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп келген. Бригаданың чаңгыс кижи дет демниин оон кежигүннери Михаил Рагин, Виктор Ведерников, Мария Сымчаан олар хууда беш чыл планын доозарының кырында келгени хереченлеп турар.

Эш Лубягин кымны-даа мурнай бодунун хууда беш чыл планын күүседипкен болгаш бо хүннерде келир онгу беш чылдың баштайгы чылының июнь айының үлүүнче кирипкен. Беш чылдың эрткен үезинин дургузунда 12.206 литр кывар үүлдү ол камнап алган. Ол — чоланчыларга чедип алыры ындыг-ла белен эвес көргүзүг болур.

Владимир Дмитриевич боду такси-биле үргүлүү узун оруктарга чоруур чоланчы. Оон рейстери даңгаар ыраккы районнар — Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Эрзин. Чамдыкта ол оон-даа ырай бергилээр: Абаза, Абакан болгаш харын-даа бо чылын Красноярск хоорайга безин үш удаа четкеш келген.

Владимир Лубягинни пассажирлер автобудурулгезинин коллективинде эң дээре спортчуларның бирээзинге санап турар. Ол автомобиль спортунун мастеринге кандидат болгаш чыл санында авторалличе (узун оруктуг авточарыш) киржип турар. Бо чылын безин Владимир Дмитриевич Чита хоорайга болуп эрткен база «Саян дээрбээ» дээр Красноярскиден Абакан — Кызыл—Ак-Довурак долганы бээр раллиге киришкеш, шаңналдыг черни алган. Бо бүдүрулгеден оон-биле кады Валерий Синкевич болгаш Виктор Ведерников ындыг спортка киржип турар.

Бодунун удуртканы бригадазынын-даа, хуузунда-даа ажыл-хөрөөнге бердинген беш чылдың шалыпчызы, талантылыг спортчу Владимир Лубягин ынчаар ажылдап турар.

О. НАМЧЫЛАН.

ЧУРУКТА: Владимир Дмитриевич Лубягин рейсте.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

1977 ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Совет Тыванын 30 чыл оюн демдеглеп турда, Кызылдың № 1 автотранспорт бүдүрүлгезинге 46 кижи хуузунда тоску беш чыл планын күүседипкенин рапорттаан болза, ам бо хүннерде оларга 2 шалыпчы немешкен.

Мында, оон эрткеш, чүүк сөөртүр талазы-биле беш чылда бердинген планныг онаалдазын күүседипкен бүдүн бригадалар бар апарган. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ю. Н. Зюзиниң болгаш А. А. Шевченконуң удуртканы чоланчылар бригадалары амгы үеде келир юбилейлиг онгу беш чылдың баштайгы чылы —1976 чылдың март айының үлүүнде, а В. Н. Мякишевтин — 76 чылдың январының үлүүнде ажылдап турар.

Келир беш чылдың үлүүнче кирипкен 48 чоланчының аразында Г. Е. Беляев харындаа 1977 чылдың январының онаалдазын боттандыра берген!

Республиканың бо хоочун автобудурулгелериниң бирээзи — ийиги АТБ-де тоску беш чылдың шалыпчыларының хүрээлеги улам өскен. Ол талазы-биле боттарының планныг онаалдаларын 3 чыл безин чедирбейн, бо тодарадыкчы чылдың эгезинде-ле доозупкаш, шылгараан беш чоланчының сөөлүнде, эрткен чайын оларга 3 кижи немешкен турган. Ол сес шалыпчыга ам дөрт чоланчы каттышкан: Г. Г. Монид, Н. Ф. Гарпушев, С. Б. Ак-оол, В. Т. Бочарев.

Тоску беш чылды кымнаа мурнай доозушкан беш чоланчы: Борис Николаевич Маров, Николай Федорович Кулагин, Петр Александрович Селезнев, Константин Васильевич Осинцев, Игорь Дмитриевич Иванов олар амгы үеде харын-даа 1977 чылдың үлүүнде ажылдап турарлар!

Амгы үеде бо транспортчуларның аразында тодарадыкчы чылдың планныг онаалдазын хуусаа бетинде боттандыргаш, келир доозукчу — 1975 чылдың үлүүнде ажылдап турарларның саны 117 кижи четкен.

Бистиң корр.

КЕЛИР ҮЕГЕ БҮЗҮРЕЛ

Тайбыңның Совет программазының буянныг хөрөө делегейге хүн бүрү тиилелгелиг бурунгаарлавышаан, чоруу чогуп турарынга кижи өөрүп байырлап мага ханмас-тыр. Оон буяннуг хереллериниң адаанга тайбың чаагай чуртталганын, ажыл-иштин, аскежиниңиң, хосталганың болгаш эп-найыралдың өлчей чечээ сагланайнып, өөрүшкүнүн ыр-шоору куттулуп турар. Ол дээрге Улуг Октябрьдан төрүттүнгеш, кавайындан-на чер делегейге, улус чонга эп-найыралды чарлап эгелээн совет чурттун — улуг Ленинниң төрээн чуртунун авыралы, оон Коммунистиг партиязының, леннинчи ТК-зының Политбюрозунун, оон Чиргиче секретары Л. И. Брежневтиң делегейге быжыг тайбын дээш могаг-шылаг чок, быжыг туруштут ажыл-чорудулгазының ачызыдыр деп, тайбынга ынакшылдыг кижилер чоргаарланып турар.

Көрүнер даан. Үүгле бо каш хонуктар аразында безин Владивосток чоогунга, Улан-Баторга болгаш Париж чоогунда Рамфуйете — төөгүлүг үш ужуражыышкын эрткен. Ол дээрге бүгү делегейге быжыг тайбын, кады ажылдажылга дээш бүгү-ниитиниң маадырлыг демиселинин төөгүзүнге, алдын үжүктер-биле бижиттинер. Л. И. Брежневтиң АКШ-тың Президентизи Дж. Форд болгаш Франция Республиканың Президентизи В. Жискар д'Эстэн-биле ужуражыышкыннары делегейге дүшкүүрлүг чоруктуң уламчымчаан турарының херечизи, тайбыңның Совет программазының тиилелгелериниң бир барымдаазы-дыр. Совет Эвилели биле Францияның удуртукчуларының бо чаа ужуражыышкыны, аңаа чедип алган политика, экономика болгаш эртем, культура талазы-биле дугуржулгалары үүгле ийи чурттун улустарынга ажыктыг эвес, харын бүгү делегейге тайбыны быжыглаарынга ажыктыг улуг үүле-херек-тир деп көрүп турар бис.

Совет улус тоску беш чылдың тодарадыкчы 1974 чылын улуг чедиишкиннер-биле дооспушаан, тайбын, кады ажылдажылга дээш маадырлыг демиселдин чаа ылыынче бүзүрелдиг кел чоруун.

Л. ЧАДАМБА,
республиканың тайбың камгалалының комитединиң харыысалгалыг секретары, чогаалчы.

БИСТИҢ ХАРЫЫВЫС

Мен Орел облазының Мценск чурттуг мен. Аас-кежиктиг чаш назыным Адаа-чуртун Маут дайыны-биле капсыраажы берген. Бистиң тайбың чуртталгавыска, келир үеже күзел-соруувусту боттандырарынга немец-фашистиг эжелекчилер шаптыктап, чугаалаар аргажок ажыг-хинчекти биске таварыштырган. Төрээн суурум Барановону немецтер тур эжелеп алган, ужур-дужок оруктарны үүлгедип турганы ынчаарда бичии уруг турган мээң сагыжымга уттундурбазы-биле артган.

Дайын соонда Мценскиниң башкы училищезин доосканаш, РСФСР-ниң Чырыдыышкын министерствозунун чорутканын ёзугаар Тывага ажылдап келген мен.

Бистиң Коммунистиг партиявыстың Төп Комитединиң, оон Политбюрозунун тайбыкка ынакшылдыг политиказы совет кижилер — бистерниң эргелеш-ажыыскаа долузу биле тааржып турар. Үүгле сөөлгү болуушкуннарны сактып көрөөл: Л. И. Брежневтиң АКШ-тың Президентизи Дж. Форд-биле Владивостокка ужуражылгазы, оон соон дарый Францияже оон ажылчы аян-чоруу, ол чурттуң Президентизи Жискар д'Эстен-биле чугаалажыышкыннары, ат салынган документилер бүгү делегейге тайбын хөрөөн быжыглаарынга бараан болуп, бистиң даартагы хүнге бүзүреллиг чурттаарывыска үндезин болуп турар.

Бистер кызылчылар бо болуушкуннарны бажыннарывыска олуруп алгаш, телевидениеннин «Орбита» системазын дамчыштыр көрүп, ынак Төрээн чуртуувустуң күчү-шыдалының улгатканына, делегейдин улуг капиталистиг чурттарының баштыннарының ССРЭ-ниң тайбынга ынакшылдыг политиказын медереп билип турар апарганынга чоргаарланып турар бис.

Совет кижи бүрүзүнүң коммунистиг тургузуушкунун хөрөөнге төлептиг салыышкыны —СЭКП-ниң, Совет чазактың эш Леонид Ильич Брежневтин соксаал чок чорудуп турар тайбынга ынакшылдыг политиказынга бистиң харыывыс болур.

М. КРАСОВА,
РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы. Кызылдың № 15 школазының башкызы.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Дүүн Кызылга, Политчырыдыышкын бажыңынга респотребсоюзтуң чөвүлелиниң Тываның хереглел кооперациязының 50 чылынга турааскаткан байырлыг хуралы болуп эрткен. Аңаа чөвүлелиниң кежигүнери болгаш кандидаттары, контроль-ревизия комиссиязының кежигүнери, партия, советтер, ажыл-агый органнарының төлөөлекчилери, кооперацияның хоочуннары болгаш мурнакчылары чыглып келгеннер.

Байырлыг хуралды респотребсоюзтуң баштаар черинин даргазы Ю. С. Катков ажыткаш, СЭКП Тыва обкомунун, республиканың Дээди Совединиң Президиумунун болгаш Министрлер Чөвүлелиниң байыр чедиришкинин номчуп дыцнадыры-биле СЭКП обкомунун секретары **В. И. Попова** сөс берген.

Тыванын хереглел кооперациязының 50 чыл оюнун дугайында илеткелди Тыва респотребсоюзтун баштаар черинин даргазы **Ю. С. Катков** кылган.

Тыванын хереглел кооперациязының эртиг келген чартык чүс чылы левинчи кооператив планының бистиң республиканга боттанышкынының база бир көскү арны болуп турарын ол тодаргай чугаалаан. Ам респотребсоюз системазында хереглекчилер ниитиледдери болгаш бүдүрүлгелери республиканың чонунун үштүү ийи кезии хандырып, республиканың бүгү бараан саарылгазының 52 хуузун эелеп турар. Тыванын кооператорлары хереглел ниитилелиниң чартык чүс чыл оюн тодарадыкчы чылдың планныг онаалдаларын күүседиринге чамдык эки түпелдер-биле уткаан. Белеткелдер саарылгазын 3 миллион рубльге ажыр күүсеткен. Кызыл сельпозу белеткелдер талазы-биле беш чыл планын 3 чыл 11 ай иштинде күүсеткен. Кызылдың универсалдыг базазы, эңнеыр ажыл-агыйы келир чылдың III кварталының үлүүнде ажылдап турар.

Хуралдың киржикчилериниң Танды райпозунун баштаар черинин даргазы **М. С. Коломыслова**, персоналдыг пенсионер **Х. А. Тока**, Хакас облпотребсоюзтун баштаар черинин даргазының оралакчызы **М. П. Чистанов**, республиканың садыг министри **М. А. Салчак**, Өвүр райпозунун чоланчы-садыгжызы **Д. Ш. Ооржак**, Эрзин райпозунун товароведи **Р. Бала** олар бөбүр чедиргеннер.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Секретары **С. Х. Красныйга** сөс берген. Республиканың Дээди Совединиң Президиумунун Хүндүлел бижиктерин, өске-даа шаңналларны кооперацияның хөй бөлүк ажылдакчыларынга тывыскан.

Хуралдың киржикчилери республиканың хереглел кооперациязының бүгү бүдүрүлгелеринге, организацияларына болгаш ажылдакчыларына Кыйгырыг хүлээп алган.

В. МААДЫР.

БҮГҮ АРГАЛАР-БИЛЕ

Республиканың хөрөөженнер чөвүлелиниң эелчеглиг хуралынга «Социалистиг хоойлудүрүмнү болгаш корум-чурумну быжыглаарынга хөрөөженнер чөвүлелдериниң ролүнүң дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң тоогулуг шиитпирлерин чедиишкиниг боттандырарынга, ажылчы чоннарны коммунистиг ёзуга кижилдериге чер-чергелерде партия организацияларының удуртулгазы-биле ажылдап турар хойнитти организацияларының, оон иштинде хөрөөженнер чөвүлелдериниң ролю улуг. Чөвүлелдер хөрөөженнерни ниитилелге ажыктыг күш-ажылче хаара тудар, планныг сорулгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни бүрүн күүседиринче мобилизастаар, социалистиг өг-бүлени быжыглаар, уруглар кижизидилгезин үениң негелдезинге дүүштүр организастаар талазы-биле эвээш эвес дурзулганы моонээп.

Ажылчы чоннарны социалистиг хоойлу-дүрүмнү сагыырынга, ону быжыглаарынга кижизидер талазы-биле чедиишкиннер эвээш эвес. «Кижи болгаш хоойлу» деп темаларга лекция, беседаларны чорудуп, культура одагларынга эргехоойлу пропагандазынга хамаарышкан хемчегларни ап турар.

Ынчалза-даа социалистиг хоойлу-дүрүмнү сагыырынга, ону быжыглаарынга кижизидер талазы-биле чедиишкиннер эвээш эвес. «Кижи болгаш хоойлу» деп темаларга лекция, беседаларны чорудуп, культура одагларынга эргехоойлу пропагандазынга хамаарышкан хемчегларни ап турар.

Ынчалза-даа социалистиг корум-дүрүмнү үрөөр, кем-херек үүлгедир, арага-дарыга хандыкпыыр чорук республикада бар боон турарын, ындыг үүлдерни болдурбазының арганарын хуралга чугаалашкан. Кем-херек үүлгедилгези ниитизи-биле кызыр-лып турар-даа болза, кижиниң амы-тынынга чедер, шошсодаа үндүрер чоруктарның саны эвээжеэн. Оон кол чылдагаанны болза арагалаашкында боон турар.

Социалистиг ниити чурттаганың норма-чижектерин сагывайн турар, угаан-медерелинде эргиниң артышкынны-ны сиинккен ийи-чаңгыс кижилерни эде кижизидер, оларны шын оруукче киирери-биле сургаар, хууда беседалажыр, ог-бүледе таарымча чок үүлдерни чайладыр хемчегдерни хөрөөженнер чөвүлелдери чер-черде ап турар.

Ажыл кылбастарны ажылдадыр, уруглар кижизидилгезин экижидер, хөрөөженнериниң эртем-биле, мергежилин, ниити культуразын бедидер, эргө пропагандазын экижидер талазы-биле болгаш хоойлудүрүмнү быжыглаар талазы-биле сорулгалар дугайында илеткелчи — Тыва АССР-ниң Иштики хереглер министриниң оралакчызы Ф. И. Дажы, республика прокурорунун дузалакчызы О. П. Губина, СЭКП райкомнарының хөрөөженнер ортузунга ажыл чорудар кылдистериниң эргелекчилери К. О. Ендзак, Е. К. Аяа, М. Т. Комбу, С. Б. Маады, С. К. Байыр-оол болгаш өскелер-даа чугаалаан.

Хуралга республиканың хөрөөженнер чөвүлелиниң даргазы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Даргазы Б. Ш. Долчаңмаа чүве чугаалаан.

Хоойлу-дүрүмнү болгаш корум-чурумну быжыглаарының талазы-биле хөрөөженнер чөвүлелдериниң сумелерин хурал хүлээп алган.

Номчукчу болгаш солун

АНКЕТАГА ХАРЫЫЛАРДАН

Эргим номчукчу!

Солуннуң чоокта чаа дараалаштыр үнген ийи номеринге «Шынның» анкетазы парлаттынган. Оон чер-черде номчукчуларындан анкетаның айтырыгларын харыылаан чагаалар хүн бүрүнүң почтазы-биле редакцияга кээп эгелээн. Ынчангаш номчукчулар-биле солуннуң харылзаазы уламна чоокшулажып турары моон-на эскеринчиг.

Редакцияның киллис, ажылдакчы бүрүзү силерниң анкетага хамаарыштыр харыылаан саналдарыңарны, сүмелеринерни кичээнгейлиг өөренип көрүп турар. Бистиң парлап турар үүлдеривиске, арыннарывыска, черле ниити материалдарывыска силерниң санал-оналыңар солуннуң моон сонгаргы ажылынга кончуг чугула. Чогум-на моон ужурунда редакцияның талазынган номчукчуга айтырыгны салып, чугаланы эгелээн ужуру-даа ол. Номчукчуларның редакцияже чоруткан чагаларында хүн айтырыынга хамаарышкан сонгаарлаттынмас ажыл-агыйжы, үнелиг саналдарны кичээнгейге ап, ажыглаарын оралдажыр. Моон сонгаар солун арыннарынга парлаттынар материалдар-биле кады номчукчулардан келген эн чугула саналдарны редакция планынга киирер.

Солунну номчукчуга бараалгадып турары-биле кады номчукчунуң санал-оналын барымдаалап, нургулайында оларның бижээн материалдарындан ону үндүрүп турары билдингир. Ынчангаш номчукчунуң санал-оналын редакцияның айтырыг, билип алыксап турарынга ужуру-даа ындыг.

Моон адаанга анкетага амдыызында келген чамдык харыыларны парлаар-дыр бис. Эштерниң бижип турар харыыларынга тааржыр-дыр силер бе? Бир эвес таарышпас азы дадагалап турар болзуңарза — чүге? Бодунарның бодалынарны бижип болур силер. Анкетада бистиң бергенивис шол четпез өске саазынга харыылап, бижип болур. Силерниң киирип турар санал-оналынарны 1975 чылда үнер солуннарының арыннарынга хамаарыштыр бодап турар. Ынчангаш чагаандар хавының даштынга «1975 чылдың солунунга» дээрин утпанар.

Шагаан-Арыг № 2 ортумак школазының башкызы С. Норбу бирги айтырыгны харыылаар мурнунда сөөлгү чылдарда төп болгаш республика солуннарының номчукчуларга анкета чорудуп турарын эки деп демдеглээн. Солуннарда парлаттынып турар материалдарның идейлиг утказы ханы, журналистерниң материалдарны билдинг шилип ап турары эки.

* * *

Тыва национал белектерни (сувенирлерни)... бүдүрүп үндүрер дугайында эш К. Хензиг-оолдуң кодурген айтырыы солун. Анаа чогаалчылар, артистер болгаш өске-даа кижилер киришкен. Дугайты анаа хамаарыштыр «Культураның дээжизи» эгелиг үүл бижип, сонуургаанын темага киришкен мен. Кызылда республика эмнелгезинде ажылдап турар РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Д. Куулардың медицина темазынга бижээн үүлдерини болгаш Ч. Биченин «Өг-бүленің хеймер оглу» деп үүлүн аныяк өг-бүлеге, башкыларга солун болган деп бодаар мен.

Ч. ДОСПАН.
Кызыл хоорай.

* * *

№ 169 солунда Л. Чадамбаның «Тожу, Тожу-ла», № 230 солунда Н. Тыртык-Караның «Сураглыг өөредилге чедериниң студентилери», № 251 солунда Ч. Чаптың «Кырган аваыстың аптаразы» деп үүлдерни сонуургаан мен.

М. ОЧУР.
Тээли суур.

* * *

Тыва цирк дугайында В. Б. Оскал-оолдуң «Чогаадыкчы чоруктун эгези» деп чаа номундан үзүндүү болгаш чогаалчы К. Кудажының «Уйгу чок Улуг-Хем» деп романындан үзүндүлерни парлаанын сонуургаан мен.

В. МААЖЫК.
Улуг-Хем район.

* * *

Бистиң анкетавыска бир-ле дугаарында Хову-Аксы суурда сес чыл школазының башкызы **К. Оюн** харыылаан. Ийиги айтырыгга оон бижээни:

«Тыва кобальт» комбинаттың амыдыралын солунга хөй бижип келгени эки. Ол бүгү күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиринге, корум-чурумну быжыглаарынга, коммунистиг кижизидилгеге улуг рольдуг болган. Оон ыңай үшкү айтырыгга эш Оюн «Номчукчуларның фельетоннары» деп эге үргүлчү турза чогуур деп саналдыг. Анаа чамдык таварылгаларда кижи ады адавайндаа болза, четпестерни сойгаалаары чугула. Чижээ малчыннарны аалдаарлар, акшалаарлар бар-ла болгай. Оларны ниитизибиле үүге фельетоннап болбас боор...

* * *

Солунга «Улуг-Хая» совхозтун чамдык малчыннарының хөй мал оорладып, чидирип турарын шүгүмүүлээн материал дээштиг болган. Оон соонда совхозтун специалистериниң, малчыннарының хүлээнген ажыл-иш дээш харыысалгалыы дыңзаан.

Солуннун арыннарынга «Хамааты болгаш социалистиг өнчү» деп рубрика доктаамал турза деп бодалдыг мен. Маңаа чер, одар, тараа, мал, машина-техника, кажаа, бажың бо бүгүнү ажыглап, эдилеп турарын колдады киирзе эки.

Доктаамал арын «Хойжунун индиринге» одар-белчиир болгаш ылаңгыя оът дугайында киирзе деп саналдыг мен. Республика девискээринде оът-сигенниң шинчилелин тускай эртемниглер кылып турар болгай. Одарларда колдап турар оът, сигенниң продуктулуун, оларның калориязын, черле ниити кандыг хоран үнүштер барыл, оон хевир байдалын-даа бижиирин дилээр мен.

Аът-хөл чедишпезинден бистиң хойжуларга солун, сеткүүл чедирилгези үзүктелип турар, ону үргүлчү чырытса эки.

С. ТЮЛЮШ.
Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозта хойжу бригаданың бригадири.

* * *

Анкетаның алдыгы айтырыының талазы-биле:

Күш-ажылдың кижилериниң дугайында бижип турары эки: Ынчалза-даа моон сонгаар ындыг кижилериниң үүгле ажылга эвес, өг-бүлеге, эш-өөрүнге, чонунга хамаарылгазының, өөредилгеге, дыштанылгадаа үезинде байдалын долу бижиири күзенчиг. Ол ышкаш бистиң арабыста чамдык арагалаар, хулиганнаар кижилер бар, оларны сойгалап бижиири чугула.

С. ХҮРЕН.
Бай-Тайга районнуң Тээли суур. Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору.

* * *

Чедиги айтырыгга мээн харыым. 1931 чылда тыва бижикти өөренип алгаш-ла «Шынны» номчуп эгелээн мен. Солунну доктаамал номчуп келгеним 40 чыл чоокшулап, 1935 чылдан бээр үргүлчү чыл хуусаалыг чагыдып ап келген мен. Анаа 1936 чылда Эрбек суурдан бир дугаар материал бижииримге парлаан. «Шынның» үүгле номчукчузу эвес, хаая-даа болза кедээ бижикчизи болуп турарымга чоргаарланып чоруур мен.

В. УЙНУКАЙ.
Каа-Хем районнуң Бай-Сөөт суур.

* * *

Эргим номчукчу! «Шыннның» анкетазынга силерниң харыыларыңарның моон сонгаар-даа келирин редакция манап тур. Ынчангаш кижи бүрүзү айтырыгларга харыылаар боор деп идегедивис. Оон шупту айтырыгларына эвес, аразындан шилип алганыңар күзээниңер айтырыгга харыылап база болур.

Номчукчулар саналдап, сүмелеп, шүгүмчүлеп тур

З. С. Монгуш Чадаана хоорайда Чөөн-Хемчик районнуң амыдырал хандырылга комбинадынга 13 чыл ажылдаан. Зинаида Самдановна ам даштыкы хеп даараар цехтың мастери.

Ол шилип алганы ажылынга мергежилдиг, дыка хандыкшылдыг кижи. Ажылдап келген үезинің дургузунда хеп даараарының ёзулуг мастерлери кылдыр эвээш эвес кижини өөреткен.

Оон уран-шевер, кызымакнай күш-ажылын улуу-биле үнелеп, мактал бижиктер, өртектиг белектер-биле каш удаа шаңнаан. Эрткен чылдың бедик көргүзүглери дээш «1973 чылда социалистиг чаныштың тиилекчизи» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан.

Тоску беш чылдың тодарадыкчы дөртку чылының эрткен кварталдарында Зинаида Самдановна планын үргүлчү 120-130 хуу нүүседип келген.

ЧУРУКТА: Зинаида Монгуш ажылдап олур.

А. КОВАЛЕНКОНУҢ фотозу.

АМЫДЫРАЛ БАДЫТКААР

Бүгү-ле чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга бараалгадып турары өөрүнчүг. Моон чижээн «Шамбалыг» совхозтан көрүп болур. Тургустунганындан бээр ийи чыл безин четпээн ыыска үеде оон тевү Таңды районда көрүштүг суурларның бирээзи апарган. Чурталганың, бүдүрүлгениң болгаш культура-амыдыралдың чаа тудуглары үргүлчү немежип турар.

Тоску беш чылдың тодарадыкчы чылында совхозтун ол талазы-биле чедиишкини шынап-ла улуг. Чамдык кол чижектерни маңаа айтып болур: 40 автомашина, 45 трактор кирер чаа гараж; 1200 инекти ажаар таарымчалыг кажаа; бирээзинге-ле 500 хой кирер беш кажаа; пилорама болгаш чазанылга мастерскаязы; чаа стадион кылдынган. Малчыннарга немей туткан чурталга бажыңнарындан ажыда, суурда бирээзинге-ле ийи аал ишти чурттаар 21 бажыңны, кодээ Советтиң конторазын болгаш улуг магазинниң бажыңын база ажыглалда киирген.

Коммунистиг партияның, Совет чазактың ындыг ада сагыш салыышкыны, оон чайынналчан боттаныышкыны республиканың өске-даа черлеринде илереп, амыдыралдың базым бүрүзү бадыткап турар. Шамбалыгжылар келир чылын оондаа бедик көргүзүглүг болурунга бүзүрелдиг.

П. ШОКПАА.

БРИГАДАНЫ БЫЖЫГЛАЗА

Тоску беш чылдың тодарадыкчы дөртку чылында Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң тудуг бригадазы элээн ажылды кылган. Ылаңгыя 700 кубометр ажыг тудуг ыяжын, база ол хире одаар ыышты белеткээн. Бирээзингеле ийи өг-бүле чурттаар 2 бажыңны, аш-чем складын кылып, ажыглалда киирген. Оттук-даш сүт-бараан фермазының чоогунда ипек чуур черни бетоннап кылгаш, кажааны туткан. Малчыннар турлагларында 10 ажыг эрги кажааларны, чурталга бажыңнарын 9-ту септээн.

Ындыг үүрмек ажылдарны сиваар болза оон-даа хөй. Тудуг бригадазында Биче-оол Дываа удурткан 5 кижилиг звено бо ажыл-агый чылында эрестиг ажылдаан. Звенонуң чаа кылган, септээн бажыңнарының, кажааларының шынары эки.

Колхоз баштаар чери тудуг бригадазының бригадиринге 1973 чылдың төнчүзүнден бээр үш кижини солуп келген. Бо чорук хөй малдыг ажыл-агыйның малчыннарының турлаг, кыштагларын кылып, септээринге моондак болуп келген. Бригаданың мурнунда тоску беш чылдың эң сөөлгүзү — 1975 чылдың тудуг ыяжы болгаш школа, эмнелге албан черлеринге одаар ыяш белеткээр шинтирлиг онаалда турбуже тудугнуң амгы бригадири эш Кызыл-оол онаашкан ажылындан үнеринге, белеткенип, харыысалга чок ажылдап турар.

Амдыызында бригадада эрги, чаа 2-ле моторлуг хирээ бар. Кажан тайгага ыяш белеткей берген үеде олар ажылды хандырып шыдавас. Аңаа үшкү хирээ албан турза эки, үүге дээрге, бирги хирээ ыяш ужурар, ийигизи станокка келген ыышты сорттап кезер, үшкүзү-биле одаар ыяш белеткээр. Ынча хирээлиг болза ажылдаарынга 16 кижи четчир.

Эрткен чылын ыяш белеткелиге колхозтан 20 кижи ажылдап турда ажыл чедишпезинден белеткекчилериниң чамдыктары хуузунда ыяш белеткеп алгаш, чоруп турган болгай. Ындыг чорукту чаа ажыл-агый чылында катаптаваза деп саналдыг мен. Оон ыңай колхоз баштаар чери ыяш белеткекчилеринге эки септеттинген тракторларны, прицептиг машиналарны берип, аш-чем аймаа-биле болгаш солун, сеткүүлдүң чаачаа номерлери-биле үзүктелдирбейн чедирип, радиоприёмник-биле хандырары күзенчиг.

Эки шынарлыг тудуг материаддарын четчири-биле белеткеп алганда малчына бажың, малга кажаа белен, кыш, соок коргунчуг эвес болгай.

М. БАГАЛДАЙ,
тудуг бригадазының бызаңчызы.

ЧАНЫЫ

Бистиң республикада Тапсы хем чаныы дажы-биле шагдан бээр сурагжын келген. Тапсы дээрге, Черби, Кара-Хаак чоок-кавызын тавараш, улуг делгем Бин-Хемче киир аажан хем-не болгай.

Революция мурнунда, соонда-даа үелерде ол чоок-кавыының болгаш республиканың өске-даа районнарындан чоп албан-биле Тапсы барып, чаныы дажын коштуг-комнуг, арттып, дергилеп ап, ажыглап чораан. Ылаңгыя ону ыяш, даштан эт-сеп кылыр уран-шевер кижилер дыка үнелээр, сураглаар чораан. Ындыг болбас аргажок, уран холга чидиг балды, бижек, шивегей херек. Оларны чидидип, хоюлаарынга чаныы эргежок чугула. Ындыг шевер кижилер чаныызын үстүг балды, бижекке-даа дээспес, оларны арыглаваш, чидидип ап кадагалаар чораанар.

Ногаан кок оңнуг, сиирленчек судактарлыг костур ол даш уран холдарның камныг эдилеп келгени үнелиг шынарын улам быжыглап, чонуң кадбак хереглелинге улам долу ажыглаттыыза деп күзел бар. Оон-биле үүгле балды, бижек чидидер эвес, амгы үениң станоктарынга, машина техниказынга-даа ажыглап болгай. Чаныы-биле хоюглаан бистиң шынары дыка эки болур.

Мынчангаш маңаа хамаарыштыр ону магазиннерге сатпаза-даа базаарларга делгеп, ажылчы чоннуң ажыглалынга киирзе деп саналдыг мен. Үүге дээрге, ол база-ла чурттуң эгээртинмес үнелиг байлаының бирээзи болгай.

Д. ДОПАЙ.

ӨСКЕЛЕРГЕ ҮЛЕГЕР

Ажы-төлду ажыл-ишке өөредири, чараш аажы-чанга кижизидери ада-иениң хүндүлүг хүлээлгези болур. Уруглар — ада-иениң чоргааралы, оларның өөрүшкүзү. Ол дугайын Чөөн-Хемчикте Алдан-Маадыр суурнуң чурттакчылары Чанчып биле Саңчай-оол Монгуштар эки билир.

Он уругларның иези Чанчып Сегбелдеевна суурда төлептиг болгаш хүндүлүг кижилериниң бирээзи. Оон Алдан-Маадырга колхозту организастаарындан эгелээш, совхоз бүдүрүлгезинге чедир үлүүн киирбээн ажылы ховар. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ачызында уруглары ясли-садтарга өзүп, интернатка күрүненин долу хандырылгазынга өөренип келген.

Чанчып Сегбелдеевнаның ажы-төлү бистиң ниитилелдиң төлептиг хамаатылары кылдыр доругуп орарлар. Чечек «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында, Сүгдер биле Клара эмчи училищезин дооскаш, Суг-Аксы, Бора-Тайга суурларда ажылдап чоруурлар. Борис Москваның Щукин аттыг театр училищезинде, Слава Ак-Довуракның профтехучилищезинде, өскелери школада өөренип турар.

Уругларның адазы Саңчай-оол Монгуш — «Алдан-Маадыр» совхозтун хоочун тудугжузу. Суурнуң болгаш кыштагларның бажыннарында, кажааларында бригада төптеринде оон балдызының бизи дегбээн тудуглар ховар. Ада-иениң кайызыдаа уругларының кижизидилгезинче үргүлчү сагыш салып келгеннер. Олар школа-биле быжыг харылзаалыг, хуралдарга болгаш кичээлдерге олуржуп, башкылар-биле сүмележип келген. Бажыңга база хүн чурумун тургузуп, уругларына бот-кичээл кылдыртыш, күш-ажылга чаңчыктырып турар.

Өг-бүленің кежигүннери хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг. Оларның бажынында суурда № 1 агитквартираның төвү тургустунган. Чанчып угбай суурда херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү болбушаан, агитквартираның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Маадыр иениң ажыл-ижи өскелерге үлегер болур ужурлуг.

Б. ОНДАР.

ЧОРГААРЛАНЫР БИС

Сыстыг-Хемниң аңныыр ажыл-агый черинің дирекциязы бо аңныыр сезонунга оок-чемзек, идик-хеп, аъш-чем-биле болгаш мунар, чүдүрер, тыртар күш-биле белеткелдиг ужурашкан. Байдалдың мындыг таарымчалыы пенсионер Сүүзүнмаа Хумзатовна Акты дыка өөрткен. Оон хар-назыны улуг, 60 ажыпдаа турза, аңныыр сезону чоокшулаан тудум алыс сагыжы тайгаларда, мөөрүктерде баар, аныяанда дег дөстүндүрбейн турган.

Аъттаныр үе-даа келген. Сүүзүнмаа Хумзатовна бажыңга олуруп чаңчыкпаан болгаш бо удаада база-ла аңчылар-биле денге чөрүшкен.

Ындыг-ла үр болбаанда хар улгатканынга сылдаглап, аңчыларның чамдыктарының тура-соруу кошкап, аъттыг, чарылыг-даа болза чаңгылап келгеннер. Аңныыр ажыл-агый черинден алган онаалда хүлээлгени күүседип, үеши халас эрттирбес дээннер тайгага артып калган. Ындыгларның бирээзи Сүүзүнмаа угбай болган.

Элээн үе эрткенде бөлүк аңчылар-биле Сүүзүнмаа Хумзатовна суурга чанып келген. Ол күрүнеге 105 диниви, 6 кинти дужааган. Баштайгы үнүүшкүнүн аңчыларында угбавыска чедир өлүк дужааган аңчы чок. Ынчангаш сыстыг-хемчилер эрес, кежээ угбавыс Сүүзүнмаа Акка чоргаарланып турар бис.

Г. ТАЙБЫЛ.

Соруктуг ажылчын

Арын-шырайы чазык-чаагай айыык кижи-биле таныжып чугаалажырывыска хлеб заводунда ажылдап турар Х. Х. Кара-кыс болган. Ол 1958 чылда Бай-Тайга районда Тээли школазының 8-ки класын дооскаш, ол-ла суурнуң хлеб бижырар черинге чедип келген. Ынчан ол хлеб бижырар черге арга-дуржулгалыг Салчак Чудур ажылдап турган.

Ажылга мергежээн Салчак Чудур болдунуң чедип алганы мергежилин Хомушку Каракыска харам чокка дамчыдып билдинмес үүлдерни айтып берип турган. Ажыл дээнде ээ-харыысалгалыг Хомушку Кара-кыс үр-даа болбаанда, эки шынарлыг хлеб бижырарынга мергежий берген. Оон шак ол чедиишкини дээрге, хлеб бижырар талазы-биле арга-дуржулгазы байлак ол угбазының дузаазы-дыр. 1962 чылда Кызылдың садыг кооператив училищезинге 3 ай хуусаалыг курска өөренип эрткен.

Курс доосту бээрге, Хомушку Хертековна өскен, төрээн Тээли суурунга хан чеде бергеш, база катап мурнундагызындан-даа эки шынарлыг, амданныг хлебти бижырын киришкен.

1966 чылдан эгелээш, Хомушку Кара-кыс Кызылдың хлеб заводунга ажылдап кирген. Ам ында барык 8 чыл дургузунда үзүктел чок эки ажылдаан. Ажылынга аргадуржулгазы бедик, Ленин орденинин эдилекчизи Мария Алексеевна Зименина аныяк кижиге улуг дузаны чедирген.

Коллективте эш-оорунун хүндүткелин чаалап алган Хомушку Хертековна хлеб заводунуң ийиги ээлчээнде кызымаккай ажылдап турар. Ажылга бедик ээ-харыысалгалыг бо ээлчегиң ажылчыннары ай бүрүзүнде 200 тонна ажыг эки шынарлыг хлебти бижырын турар. Бо ээлчээнде ажылдан озалдаар, прогулдаар ийи-чаңгыс кижилер-биле шыңгыы демиселди, оларның ортузунга ханы утка-шынарлыг кижизидилге ажылын бедик деңнелге чорудуп келген.

Хомушку Хертековна Каракыс Ленинчи юбилей медальбиле, «1973 чылда социалистиг чарыштың типлекчизи» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Ол тодарадыкчы чылдың мурнакчыларының одуруундан үнмейн келген.

К. ТАБУРАК.

ДЕМДЕК

Им-демдек болза тюрк дылдыг кижилериң бир кончуг нептерээн херечизи турган. Анай-хураганның кулаан чара, чире кезип имнээр, демдектээр, аъттың саарынга таңма базар чорук мал ажыл-амыдыралдыг чонга кедергей делгерээн турган. Харын-даа бурунгу шагның көжээ тураскаалдарында тускай таңманы оюпсиилбип каан болгаш ол үеде чурттап чораан кижилериң бир ылгавыр демдээ болуп турар. Амгы үеде ылгавыр демдекти — аъттың саарынга таңма базарын колхозтарда делгереңгей хереглеп турар. Анай-хураганны имнээриниң орнунга дугаарлаар чорук тыпты берген. Демдек кылырының хевири өскерилген-даа болза, кол утказы хевээр арткан — ылгап танып аарынга херектиг боор турар.

Чоокта чаа хөрекке ызыртып алыр «Кызыл» деп демдек үнген. Ону кылганы шымбай болгаш төвүлүг чорукту илередип турар. «1914» деп сан бистиң найысылалдың эгезин айтып турар. Каа-Хем-биле Бии-Хемни көргүзүп турар көк өңнүг ийи дыйлагар, Азий диптиң төвүн сомлаан турасказал хевири болгаш өлчей удазының сиилбип каан. «Кызыл» деп демдекти бодамчалыг өөрге, тываныг шинчи билдинип келирдир. Ону чураан чурукчунуң чедиишкини ол деп бодадым.

Совет Тываның үжен харлаан оюнга утпуштур үндүргүлээн демдектер база көрүштүг болгулады, бисие келген ырак чурттуг эш-өөрге суна кааптар демдектер бар апар чыдары — бистиң үевистиң болгаш культуралыг амыдыралывыстың херечизи-дир.

Амгы үеде суурнуң, хоорайның сүлде демдээн кылыр чорук нептереп турар. Бир чамдыкта Тываның найысылалы Кызылдың эмблема-сүлдезиг демдээн айтырган чагаалар Алдан-Маадыр аттыг музейге бола көлгилээр. Бодап көөрге Кызыл хоорайның эмблемазын чогаадып кылгаш, оон улгаттырган хевирин хем белдиринге кылыры чугула болгу дег.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

ШЫННГА ЧАГААЛАР

СОЛДАТ ӨҢНҮКТЕР

Совет Армияның бир кезээнде чангыс чер чурттуг үш өңнүктер боттарының ыдыктыг хүлээлгезин эрттирип турарлар. Олар шупту Тыва чурттуг. Борис Минчинмаа, Иван Борисов болгаш Анатолий Базыр-Сат дайынчы белеткел-даа, түр дыштанылгадаа үезинде чарылбастар. Иван келдирилге мурнунда Шуурмактың ыяш белеткээр черинге, Борис — Эрзин районнуң «Мөрен» колхозунга, а Анатолий — Кызылда районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжышкынынга ажылдап турган.

Шеригге албан эрттирип, чангыс кезекке турар аас-кежик чангыс чер чурттуг өолдарга таварышкан. Ынчангаш баштайгы хүннерден эгелээшле олар дайынчы өөредилге болгаш политиктиг белеткелдаа үезинде бот-боттарынга дузалажыр, солдатчы найыралды тудуп эгелээннер.

Баштайгы үеде анаа дайынчы Борисов боодалгага эштеринден хожудап турган. Ынчалза-даа Минчинмаа биле Базыр-Сат анаа боттарының арга-мергежилин, часпас адарының дүрүмнерин айтып берип, үргүлчү дузалап турганының түнелинде ол тергиин адыгжы болу берген. Техниктиг белеткел талазы-биле Борисов эштеринден шыырак болган. Ынчанмайн канчаар. Ол — чолаачы чораан болгай. Анаа дайынчы Борисов автокласска эштери-биле кады хостуг шактарында командирниң сүмези ёзугаар барып, автомобильдиң материалдыг кезектерин ыяк өөренип турганнар. Түнелинде А. Базыр-Сат, Б. Минчинмаа — бедик чергениң специалистери болу бергеннер.

Чангыс чер чурттуг дайынчыларның эш-хуу ёзугунуң найыралының, оон үре-түнелдиг чоруунун дугайында чижектерни хөйү көргүзүп болур. Найыралдыг болуру — солдаттарның дайынчы болгаш политиктиг белеткелге чедиишкинниг болурунун үндезини. Чогум-на Б. Минчинмаа, А. Базыр-Сат болгаш И. Борисов оларның портреттери «Совет Армияның тергиннери» деп самбырада база кожа кеступ турар. Ол — улуг алдар. Дайынчы өңнүктер шериг дангыраан болгаш устав-дүрүмнерни ыяк сагып, кезектиң өске бүгү хуу составынга үлегер-чижек боп турарының херечизи ол-дур.

Тыва чурттуг солдаттар тергиин спортчулар. Олар спортчу маргылдааларга үргүлчү киржип, кезээнин алдарын база бедин-биле камгалап турарлар.

Тыва солдаттарның албан эрттирип турар кезээнин командылаал чери оларын ажылдап турган коллективтеринге, дөргүл-төрелдеринге быжыг сагылга-чурумга өөредип өстүргени дээш каш удаа өөрүп четтириишкинни чарлап, чагаа-бижиктерни чорудуп келгеп.

ЧУРУКТА: анаа дайынчылар И. Борисов, Б. Минчинмаа, А. Базыр-Сат олар чайгы дайынчы өөредилгенин чапсар үезинде.

Г. ЗАХАРИН,
подполковник.
Сөзү болгаш фотозу авторнуу.

Тыва АССР-ниң улусчу контроль

комитединде

ӨРТЕК-ҮНЕГЕ КОНТРОЛЬДУ КҮШТЕЛДИРЕР

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң 1971 чылда хүлээп алганы «Чонуң хереглел бараанналарынга болгаш чурттакчы чонга коргузуп турар ачы-дузаның тарифтеринге үүрмектеп садарының өртектерин тургузар болгаш ажыглаарын экижидер дугайында» доктаалын республиканың чонуң амыдырал хандырылга министерствозунуң чагыргазында бүдүрүлгелерин четпес күүседип турарының дугайында айтырыгны республиканың Улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкан.

Чонуң амыдырал хандырылга министерствозу (министри эш С. К. Буянды) амыдыралдың ачы-дуза чедирилгезинин сайгарылга талазыбиле тоску беш чылда планын четпес күүседип турар. 1971—1973 чылдың болгаш бо чылдың тос айларында амыдырал хандырылга планы 98 хуу күүседтинген.

Министерствонуң бүдүрүлгелеринде ачы-дуза көргүскени дээш чондан төлевирни шын ап турарынга чогуур контрольду организаставайн, өртектер болгаш тарифтер тургузарының чурумун үреп турганы хынаалдадан илерээн. Ачы-дуза чедирилгезинин болгаш кылыгларның чамдык хевирлеринге өртектер тургузарын четпес чорудуп, херек кырында кылган ажылдың хемчээлин болгаш кайы хире нарының шын эвес улгаттырып турганының фактылары бар.

Химия бүдүмелдери-биле хепти аштаар болгаш будуур бүдүрүлгелерде (эргелекчизи А. Кудрявцева) ажылды дүрген кылганы дээш бедиткен төлевир алырын практикалап, ону кылырының хуусаазын хажыдып турган.

Химия бүдүмелдери-биле хеп аштаар болгаш будуур талазы-биле ачы-дузаның чамдык хевирлериниң доктаатынган өртектери өртек-үнеданзызында чок болуп турар. Оларның өртектерин боттарының туразы-биле тургузуп, күрүнеңи өртек чурумун хажыдып турар.

Радиотелеаппаратуралар септээр ателье (директору Н. В. Абанин) чагыларның 10 чедир хуу хирезин кылырының хуусаазын узамдыктырып турар. Оларны септээрде доозунун аштаарын септелгениң нинти өртээнге киир санап казан турбуже аштавайн турар. Септеттинген аппаратуралар 2-3 хонгаш үрели бергилээр таварылгалар эвээш эвес. Ынчангаш ында катап септээшкин 4-7 хуу чедип турар.

Хууда чагыглар ёзугаар хеп даараар «Чечек» ателье (директору Т. М. Мордвинкова) «чаартылга» кылырынга сылдан алгаш, ховар материалдарны хөй хемчээлдин-биле үндүр бижип келген. Бо чылдың үүгле бирги чартыында безин 1 муң рубль түнге норка кештерин ынчаар үндүр бижаан.

Хепти хууда чагыглар-биле даараарын кредит ёзугаар кылырын кайы-хамаан чок чорудуп турар. Бо чылдың октябрь 1-де байдал-биле алырга, фабрика ажылдакчылары 2,8 муң рубльдин хевин кредит ёзугаар даараарының документизин тургускан. Ол дээрге тургускан лимиттин 70 хуузу болуп турар.

Идик септээр ателье (цех начальниги Г. А. Федотко) ажылды чонуң чагыынга дүүштүр кылбас, оон өртээн улгаттырып, шын эвес төлеп алыр чорук бар. Ылаңгыя чагыгларны кылырда квитанция биживес таварылга хөй.

Хыналда чорутган амыдырал хандырылга бүдүрүлгелеринде квитанцияны кайы-хамаан чок бижиир, кылыр ажылды анаа тодаргай айытпас, чагыгның өртээнің үүгле нинти түнүн айтып каар чоруктар болгаш өске-даа четпестер бар. Ол ышкаш өртек-үнеңи болгаш ону ажыглаар чурумунуң дугайын хөйге билдингир, көскү кылдыр көргүзер ажыл четпес чоруттунуп турар. Химия бүдүмелдери-биле хеп аштаар болгаш будуурунуң хүлээп алыышкын пунктуларында, идик, радиотелеаппаратуралар септээр ательелерде ажылдың көл хевирлериниң, чагыгларны хүлээп алырының болгаш бээрининг чуруму, ачы-дуза чедирилгезиниң өртектер дандызы чок, ынчангаш чагыкчылар кылдынган ажылдың өртээн төлеп ап турарының байдалын тодаргай билип алыр арга чок болуп турар.

Республиканың Чонуң амыдырал хандырылга министерствозу, хоорайның амыдырал хандырылга комбинады боттарының чагыргазында бүдүрүлгелерде чонга ачы-дуза чедирилгезинге өртек-үнени доктаамал болгаш шынарлыг шын ажыглап турарынга контрольду четпес боттандырып, чорудуп турар хыналдаларны болдурар талазы-биле албан-дужаалдыг кижилериниң харыысалгазын бедитпейн турар.

Чонга ачы-дуза чедирилгезинге үүрмектеп садар өртектерни тургузарының болгаш ажыглаарының практиказын экижидер талазы-биле партияның болгаш чазактың айтыышкыннарын министерствонуң бүдүрүлгелериниң четпес күүседин турарынче Тыва АССР-ниң Чонуң амыдырал хандырылга министри К. С. Буяндының кичээнгейин республиканың Улусчу контроль комитеди угландырган. Ол ышкаш илерээн четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылырын ук министерствога дааскан.

„СОЮЗ“ КОРАБЛЬ УЖУП ҮНҮПТЕРИНГЕ БЕЛЕН

Космос кораблиниң экипажының совет болгаш даштыкы журналистер- биле ужурашканы

«Союз»-«Аполлон» программа ёзугаар совет-америк дуржулганы эгелээринге чедир чеди айдан бичии-ле ажыг үе арткан. Амгы үеде ол ужудуушкунга белеткелдиң чугула ажылдары кылдыныш турар болгаш ындыг ужудуушкунну делегейде дүшүүрлүг чорук-тун чавырлыышкынының түүнели, космос шинчилээр талазы-биле эн улуг ийи күруне — Совет Эвилели биле Каттышкан Штаттарның аразында ботботтарын билчир чоруунун быжыкканының херечизи кылдыр делегейниң улустары көрүп турарлар. Совет болгаш америк корабльдериниң кады кылыр деп турар ужудуушкунунуң сорудазы кижи торелгетениң буянныг-чаагай күзел-бодалдарынга дүжүп, космос делегемин каттышкан күш-биле шинчилээринче болгаш ажыглаарынче бөмбүрзектин бүгү улустарынга орукту ажылын турар. Бо талазы-биле алгаш көөрге, «Союз-16»-ның ужудуушкуну — «Союз»-«Аполлон» программаның боттанышкынының база бир хереченлери-дир.

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтылары — амгы үеде Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадырлары Анатолий Филипченко биле Николай Рукавишников кады кылыр деп турар ужудуушкунга холбаштыр чаарты кылган «Союз» корабльде ужудуушкунну кылганы билдингир. Алды хонуг дургузунда ужудуушкунну болгаш өртем-техниктиг дуржулгаларны кичээнгейлиг хайгаарап турган өртемденнериниң бодап турары-биле алырга, ол ужудуушкун эн сөөлгү, шинтпирлиг шенелде болган.

Чогум-на оон ужурудан декабрь 12-де Звёздный хоорайжыгашка космонавтар-биле ужурашкан совет болгаш даштыкы-даа журналистериниң улуг кичээнгейин салып турганы таварылга эвес. Ужуражыышкынны ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң парлалга киллдиниңи эргелекчизи В. Н. Софинский ажыткан.

Космоска ужудуушкунуң канчаар өрткенин, ужудуушкун программазын ёзугаар кылган өртем болгаш техниктиг дуржулгаларны шенекчи-космонавтар А. В. Филипченко биле Н. Н. Рукавишников чугаалаарга, ужуражыышкынның кыржикчилери оларны улуг кичээнгей-биле дыңнаанар. Ийи аңгы тургузуглуг корабльдериниң байдалынга таарыштыр чаарткан чаа системаларны шуптузун онза кичээнгейлиг шенеп көрген. Ол хамыктың мурнунда корабльдериниң туттунчур агрегадынга, космонавтарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузаарынга хамааржып турар. Ол ышкаш углан-башкарылганың системаларын, харылзаанын, радиоңуң болгаш телевидениениң дериг-херекселдерин база шенеп көрген.

Ужудуушкунун түүнелин кылырда, корабльдин командири А. В. Филипченко мынча дээн:— «Союз-16» корабльдин бүгү системалары чазыг чокка, идегелдиг ажылдан турган. Ол болза бистин корабльдин ужудуушкунун белеткээринге киришкен бүгү специалистерниң ачы-хавыязы болган. Ынчангаш «Союз» корабль келир үеним ужудуушкунунга белен деп, бүзүрел-биле чугаалап болур мен. Космонавт ленинчи Коммунистиг партияга, СЭКП Төп Комитединге «Союз-16»-ның экипажының ажылын бедин-биле үнелээн дээш чүректин ханызындан өөрүп четтиргенин иле-реткен.

Борт-инженер Н. Н. Рукавишников командириниң чугаазынга немештир корабльдин автоматтыг системаларының, ону хол-биле башкарар системаның дыка идегелдинин, ужудуушкунга, эн ылаңгыяда ынай-бээр, эрриге «Союз-16»-ның таарымчалының онзалап демдеглээн.

— Бистиң ужудуушкунувус чеднишкиниг эрткен, системаларны болгаш приборларны шенеп көөр программа долузубиле күүсеттиңген — деп, космонавт чугаалаан.— Ол ышкаш «Союз»-«Аполлон» программада кирип турар эртем дуржулгаларын база кылыгаан. Бистер космонавтар белеткээр черлериниң ажылдакчыларынга, корабльди салып үндүрген, оон ужудуушкунуң удуртканы специалистерге болгаш бисти черге уткаан кижилерге шуптузунга өөрүп четтирдивис.

Оон соонда өске-даа космонавтар, инженерлер, «Союз»-«Аполлон» төлевилелдин удуртукчулары база парлалга конференциязынга чүве чугаалаанар. Келир үеним ужудуушкунунга таарыштыр «Союз» корабльде чогум кандыг-кандыг техниктиг чаа үүлдерни кылганының дугайында, ол ужудуушкунга нинти белеткел канчаар чорун турарының дугайында айтырыга «Союз-«Аполлон» төлевилелдин совет таладан директору ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүү К. Д. Бушуев харылаан. Космоска кылыр деп турар совет-америк дуржулганың программазын долузу-биле күүсеттиңнерин хандырар эн-не идегелдиг болгаш таарымчалыг техниканы тургузары-биле совет болгаш америк специалистериниң наймаалдыг ажылын ол демдеглээн. Эртемденниң бодап турары-биле алырга, оон херечизи болза, «Союз-16» корабльдин чеднишкиниг ужудуушкуну болгаш Анатолий Филипченко биле Николай Рукавишниковтун орбитага тергиин эки ажылы боон турар.

Совет космонавтар белеткелиниң удуртукчузу В. А. Шаталов «Союз-16» корабльдин экипажы ужудуушкун соонда эмчи шинчилгезин эртиениң журналистерге дыңнаткан.

Ындыг шинчилгениң «Союз»-«Аполлон» корабльдериниң кады ужудуушкунунга белеткел программазында көрүдүгени-биле америк эмчилер-биле сумелешкениң ёзугаар кылган. Совет болгаш америк экипажтар бот-боттарынга база катап барып-келчип, ажыл айы-биле ажы-чорук кылырын база ол дыңнаткан.

Келир чылдың февральда «Союзтун» экипажтары Хьюстонга баргаш, америк космодромга «Аполлон» корабль-биле таныжар. Америк космонавтар, боттарының эллээнде, май айда Звёздный хоорайжыгашка кээп, Байконур космодромга баар болгаш «Союз» корабльге белеткелди эртерлер.

Совет-америк кады ужудуушкунга холбаштыр белеткел төвүнде чаа үү тургустуңнының журналистер сонуургап айтырган. Төп черниң удуртукчузу Г. Т. Береговой кады ужудуушкунуң ажылын чер кырынга шенээриниң бүгү үүлдери тургустунган деп дыңнаткан. Дөрт совет экипаж дөгереан ужудуушкунга бир дөмей белен, ол дугайын «Союз-16»-ның орбитага кайтамчыктыг эки ажылы бадыткап турар-дыр деп, ол демдеглээн.

Моон алгаш көөрге, космоска совет-америк кады ужудуушкунга белеткелдин база бир чугула үе-чадазы чедиишкиниг доозулган-дыр.

Н. ЖЕЛЕЗНОВ,
СЭТА-ның корр.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ПАРИЖ ДУГУРЖУЛГАЗЫН КҮҮСЕДИР

ХАНОЙ. (СЭТА). «Сонгу Вьетнам бодунуң Мурнуу Вьетнамга шериг күжү-биле киржилге кылырын уламчылап, Париж дугуржулгазын үреп турар» дигилеп, Ак бажыңның төлээлекчизи чугаалаан. Ону ВДР-ниң даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизи буруу шапкан. Оон өл медеглелин Ханойга чарлап үндүрген.

ВДР-ниң даштыкы херектер министерствозу Ак бажыңның төлээлекчизиниң өл чугаазын шинтпирлиг буруу шапкан, МВР-ниң Революстуг түр чазаның 1974 чылдың октябрь 8-те чарлаан көл туружун бүрүн деткээн, Мурнуу Вьетнамның иштики херектерингe шериг күжү-биле киржип, холгаарлаарын бүрүн соксадырын Каттышкан Штаттардан шинтпирлиг негээн.

Дж. Форд-биле ужуражыр

ПАРИЖ. (СЭТА). Франциянын президентизи В. Жискар д'Эстэн Мартиники өртулукта чеде берген. Ол анаа декабрь 14-16 хүннеринде АКШ-тың президентизи Дж. Форд-биле ужуражыр деп турар.

Политиктиг тайылбырлакчыларның бодан турары-биле алырга, француз-америк чугаалажыышкыннар үезинде делегейниң чугула айтырыгларын, эн ылаңгыя көл-көл капиталистиг чурттарның энергия талазы-биле политиказының айтырыгларын чугаалажыр ужурлуг.

НАТО төвүлелиниң сессиязы ажыттынган

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). НАТО-нуң Эверде штаб-бажыңынга ол эвилелдин кежигүннери 15 чурттун даштыкы херектер министрлериниң болгаш чамдык камгалал министрлериниң киржилгези-биле Соңгуатлантика эвилелиниң төвүлел сессиязы ажыттынган. Оон киржикчилери Төөн, Барыын чүктүн харылзаалары-биле, ук эвилелдин иштики байдалын болгаш келир үеде НАТО-нуң ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыннары-биле катай алырга, делегейнин, иштики политиканың чугула айтырыгларын чугаалажыр деп, Брюссельде санап турар. АКШ-тың президентизи Дж. Форд-биле СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң Владивостокка ажылчы ужурашканының түүнелдерин сессиягa АКШ-тың күрүне секретары Г. Киссинджер дыңнадыр, Рамбуйеге дээди деңнедге болган совет-француз ужуражыышкынның түүнелдерин Франциянын даштыкы херектер министри Л. Сованьярг илеткээр дээрзи чарлаттынган.

НАТО төвүлелиниң сессиязы ажыттынарының бүдүүзүнде НАТО-нуң чингине секретары И. Лунс чаңчыл болган парлалга конференциязын эрттирген. Экономика бергелерге таваржып турза-даа, шериг чарыгдалдарынга үндүрүп бээр акша хөрөнгизин кызырбайн, харын ол талазы-биле күженишкиннерин кошкатпайн турар күрүнелерден үлегер алырыче НАТО кежигүннери чурттарны база катап кыйгырарынга ук парлалга конференциязын ол ажыглаан.

Т. Микиниң парлалга конференциязы

ТОКИО. (СЭТА). Оон чазаа көл-ла күженишкинни акша-мөңгүннүң үне чоктадылышкынынга болгаш чуртта өртек-үнешин улгадыышкынынга удур демиселче угландырарын Японияның чаа премьер-министри Т. Мики медеглээн.

Амгы үеде Япония «дайын сөөлүнүң үезинде эн-не аарберге байдалында» турарын Т. Мики эрге-чагырганы алганының соонда баштайгы парлалга конференциязынга чугаалаан.

БОТТАНДЫРЫП ЭГЕЛЭЭН

Венгрия биле Совет Эвилелиниң аразынга ялефин (пластмассалар бүдүрүп алырынга ажыглаар чиг-эг) бүлүреринге дем каттыштырып ажылдаар дугайында чарган дугуржулганы амыдыралга чедиишкиниг боттандырып турар. Акы-дуңма чурттарның Ленинварошта болгаш Калушта химия бүдүрүлгелериниң аразынга хоолайлыг дамчыдылга шугумун тудуп тургузары доозулган.

ЧУРУКТА: венгр-совет кызыгаарда Берегдароц. Аңаа дамчыдылга шугумунуң сөөлгү хоолай тиин чап-чаа тудуштур дуңзаалаан.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

ЧУРУКТА найыралдыг хол тутчур ужуражыышкын. Дамчыдылга хоолайларының улашкыларынга сөөлгү тиглерни тудуштур дуңзаалаан совет болгаш венгр дуңзаачыларының ажыл-ишчи тиилелгелиг болганынга таварыштыр бот-боттарынга байыр чедиржип турары.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

СОВЕТ УРАН ЧҮҮЛДҮҢ ЧЕДИИШКИНИ

Совет уран чүүлду даштыны чурттарда дыка улуг сонуургап турар. Совет культураның төлээлекчилериниң чогаалдары, оларның бедик уран-чечен мергежили аңгы-аңгы чурттарның улустарының бедик үнелелин ап турар.

● ГАВАНА. Кубаның найысылалыңга өлээн каш чурттарның балет уран чүүлүнүң бир ай ажыг фестивалы боон өрткен. Гавананың эн удуг театрларынга он бир чурттун төлээлекчилери боттарының уран-мергежилин бараалгадып, көргүскеннер.

Перминиң опера болгаш балеттың академиктиг театрының ойнакчылары О. Чепчикова биле С. Александров, ССР Эвилелиниң күрүнениң Академиктиг Улуг театрының ойнакчылары М. Кондратьева биле В. Тихонов олар улуг чедиишкиниг болганнар. Кубаның аныяктарының «Хувентуд ревельде» солуну О. Чепчиковаңы «дыка улуг аргамергежилдиг талантылыг балерина»— деп мактаан.

* * *

● ТОКИО. Япон найысылалдың дал ортузунда турар «Гэккосо» дээр чурук делгелгезинге ССРЭ-ниң Чурулга академиязының чинтине кежигүнү, ССРЭ-ниң улустун чурукчузу, Ленинчи шаңналдың адилекчизи Юрий Пименовтун чуруктарының делгелге-көргүзүү ажыттынган. Совет үеним чырыдыш, көргүскен чурукчунуң 26 чогаалдары ында делгеттинген.

● ДЖАКАРТА. «ССРЭ-ниң культуразы болгаш уран чүүлү» деп аттыг совет фото-чурук делгелгези индонези найысылалдың төп делгелге залында ажыттынган. Москваның, Риганың, Душанбенин, Минскинин, Тбилисинин болгаш өскедаа хоорайларның мастерлериниң 200 хире чуруктарын ында көргүзүп турар. Ол фото-чуруктар Совет Эвилелинде культураның кайы хире бедик хөгжүлдезин, ССРЭ-ниң улустарының уран чүүл байлакшылының чечектелиишкинин дугайын төөгүп турар.

* * *

● ТАНАНАРИВЕ. Малагасий Республиканың найысылалыңга совет кино көргүзүглериниң целелазы улуг чедиишкиниг доозулган. Малагасий көрүкчүлер «Кремльдин курантылары», «Берлин дээш тулчуушкун», «Сөөлгү шаап халдаашкын», «Руслан болгаш Людмила» дээр киночуруктарны дыка сонуургаанар. Ол чурттун культуразының дыка хөй ажылдакчылары совет кино уран чүүлүнүн кижилдилгеге ужур-дузалыын болгаш кижини үнелеп көөрүнге роллюн онзалап демдеглеп турарлар.

(СЭТА).

МАЛЧЫННАРГА

Тес-Хемниң район эмнелгезиниң коллективи малчыннарга шеф ажылын доктаамал чорударынга чаңчыккан. Олар күскээр чайын үнүүшкүннер кылгаш, 50 центнер сигенни, 30 центнер будук-бүрүнү белеткеп берген.

Коллективте хереженнер төвүлелиниң даргазы Г. И. Санданың удуртулгазы-биле Хараал-Тей сүт-бараан фермазынга болган шеф организастыг эрткен. Сүт хүлээп алыр черни арыглап чугайлаан, кызыл-булуңну дерижип, шимелдезин кылган, ферманың девискээрин шеверлээн.

Улуг-Хүзег сүт-бараан фермазынга коллективтиң организастаан шеви база эки түнелдиг болган. Олар хөй күш негеттинер чамдык ажылдарга дузалашпышаан, мал чеминге 60 центнер хыргыышты белеткеп берген.

Ч. БОРБАЙ-ООЛ.

Бистиң үежилеривис ЧОЛДУГ КИЖИ

Чорук аайы-биле районнуң белеткел конторазының чаныңга дүк ылган турган ажылчыннарның чаныңга чеде берген мен. Олар улуг хеден шоодайда дүгүн дензиге аргажып кээп салгаш:

— Арыг алдын-дыр ийин. Арыг алдын! Моон та чеже костюм, чүвүр үнер чүве — дишкеш, база бирээже углаптылар. Дензи чаныңга, шоодайга адрес бижип турган аныяк уругну баштактаны аарак:

— Бир килограмм алдын биле бир килограмм дүктүн кайызы аар деп бодаар силер, дуңмам?—дидим.

— Алдын аар-ла ыйнаан — дээш, уруг шоодайда дүк чууп кел чораан эрлерже көре-дир.

— Дарга кандыг айтырыг салды, моң? Орта дыңналбайн барды — деп, чазык арыныг эр чугааны хөрлээлетти.

Уруг мээн айтырымны катаптаан, болунун харыызын немей тыртып кагды.

— Ээ-да! Дүк аар болгай аан. Моңу безин көрүнер даан — дээш, долдур дүк тырып каан хеден шоодайынче айытты.

— Кайызы-даа бир килограмм болза, деңне ыйнаан—деп, ам чаа-ла алдын аар деп турган уругу алгыра берди.

— Кайызы-даа деңнеп—дижип, шуптувус чаңгыс түнелге келливис. Ынчалза-даа кижи бүрүзүн бир-ле нарын айтырыг доозулдурупкаызыг болду. Олар дүк биле алдын дугайын чугаалажып эгеледилер, а мен математика деп, эртемнериниң эн-не нарыны болгаш солуну болур эртем дугайын бодап, ол эртем-биле амыдыралын холбавышаан, аныяк өскенин оон-биле чепсеглеп чоруур башкы кижиниң дугайын бодап келдим.

Оон боду-биле ында-хаая ужуражып, чугаалажып чораан, эртин келген оруктарын, өөренип, ажылдап чораан үелеринде болгулаан онзагай чүүлдерин сактып ап чораан мен. А чамдык ындыг өөредилиг чүүлдер мээн «хопчуварамче» боттары-ла сыңмаралажып кире бергилээнгер.

Ол 1950 чылдарның эге чартыында Чадаана хоорайга ортумак школаны мөңгүн медальдыг доскаш, революциның кавзйы — Ленинградче өөредилгезин уламчылаары-биле аттанып кан.

Университеттиң эжиин артап кирери ырак. Тывадан барган оолга ындыг-ла белен эвес болган. Киреринин экзаменнери доосту берген. Ам канчаарыл, дедир чанар бе? Үш танываазы хоорайга канчап чурттаарыл? Ынчалза-даа оолдуң чүүлүг күзел-соруу ону университеттиң ректорунга чедире берген. Ректор академик Александр Данилович Александров оол-биле чартык шак хире ажык чугаа кылгаш, математика талазы-биле шылган, элээн каш деңнелгелерни оон мурнунга салып берген. Оол үр-даа бодаңмайн, ук деңнелгелерни бодааш академикке тутсун бээрге, чүвениң ужуру биллине берген. Оон шылган олурар оглу — математикага салымчаанныг кижи-лир дээрзин хоочун башкы эскерин каан...

Студент чылдар. Студент чораан кижи бүрүзүнүң эн-не эргим, эн-не уттундурбас, чалыы назынның, ынакшылдың болгаш амыдыралчы оруунче эге базымнарының чылдары. Үйгу, чыдын чок дилээшкиниер болгаш угаан сайзыралының чылдары!

Университеттиң математика-механика факультединге ол өөренип тура, өске өөрүнден черле чыла калбаан. Ынчалза-даа оолдуң бир кончуг сонуургаары оон бар апарган. Ол дээрге хол-шыдыраа-дыр. Ооц-биле калы өөренип турганнарның аразынга ады-сураа чүүле чуртта эвес, а делегейде билдингир чораан Борис Спасский база турган.

Сураглыг шыдыраачы-биле өөнүк болуп, оон-биле удаадараа ойнап, шыдырааның нарын аргаларын ол бодунга шиңгээдип ап эгелээн.

Университеттиң чеднишкиниг дооскаш, төрээн Тывазынга чаа ажыттынган баштайгы дээдн өөредилге черн болур— Кызылдың педагогика институдунга ол ажылдап кирген. Баштайгы чылдарда ол математика кафедразының ассистентизи болуп, эге курстарга лекциялар номчуп, ажылынга уламна шуудан, арга-мергежилин хүн бүрү өзүп турган. Ынчалза-даа чүүлүг күзел ону аспирантураже чыгай берген...

Чоокта чаа Кызылдың педагогика институдунуң болгаш Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының башкызы, физика-математика эртемнериниң кандидады Хеймер-оол Опанович Ондарга ужуражы берген, оон чамдык айтырыгларны сонуургаан мен. Ооц мецээ чугаалап берген үүлдериниң чамдызы мындыг янзылыг:

Амгы үеде мени сонуургадып чоруур айтырыгларның эн-не колу — аныяк салгакчыларны кижизидериниң айтырыы. Оларны эртем-биле хандыкшылдыг, бедик культуралыг кижилер кылдыр хевирлеп кижизидериниг башкыларның үлүг-хуузу онза улуг болур ужурлуг.

Келир үениң башкыларындаа, инженерлерин-даа белеткежип турар кижиниң бо чугааларының маргылдаа чок чоптүүн бодап ордум.

Хеймер-оол Опанович 1968 чылда «Математиктиг аргаларны чамдык эртемнерге ажыглаары» деп ажылы-биле физика-математика эртемнериниң кандидады деп эртем чадазын камгалап алган. Оон эртем талазы-биле удуртукчузу академик Борис Владимирович Гнеденко аңаа улуг дуваны чедиргенин ол катап-катап чугаалап орар. Ооц ажылдарын ГДР-ниң, Англиниың, Канаданың эртемденнери улуу-биле сонуургап турарын демдеглеп болур.

1971 чылда Москва хоорайга болган «Эртемнер төөгүзүүнүң дугайында» делегей конгрезинге ол киришкеш, аңаа солун илеткелди кылган.

А хол-шыдыраа дугайында ооц бодалы солун: хол-шыдыраа кижиниң коичуг дадыктырар, ылаңгыя кызымак, шудургу чорукка өөредир дээрзин ол чугаалап турар. А бодунуң 1964 чылда шыдыраа талазы-биле хоорайның болгаш республиканың чемпиону турганы, оон соонда-даа маргылдаалырга идепкейлиг киржип турарын бис билир бис. Ол ышкаш кайы-даа институтуң кижизидилге, эртемче угланган ажылдарында эки киржип турар.

Ийе. Дүк-даа, алдын-даа, математика-даа бистин хүн бүрү амыдыралывыста ажыглаттынып, амыдыралдың кандыг-ла бир онзагай кезекчигештерин шимчедип, оон бурунгаар хөгжүлдезинге улуг салдарлыг болуп турар. Шынап-ла дүптен кылган эки шынарлыг хептерни кым кедиксевес боор. А алдын дээрге, үе-дүптен ады-сураа алдаржып келген байдак-ла болгай. Тергиин дирткен ажыл-ишчиниң үүлехерээн, ховар диртпеп бараансараанның ортээн-даа алдынбиле деңнеп, үнелеп турар бис. «Езулуг-ла алдын холдуг кижи-ле болгай, ёзулуг-ла алдын өртектиг эт-ле болгай»— дижип, бо-ла чугаалажы бергилээр бис.

А математиктиг саналгашкынар, аныяк математиктериниң школазы, математиктиг ажыдыышкынар деп сестер бистиң амыдыралывыста шагда-да бактаай берген.

Космосче ужар корабльдин октаргай дедгемнинге эрттирер ужурдуг үе-шатын, оон тургузуунун янзы-бүрү кезекчигештерин безин математиктиг саналгашкынарның ачызы-биле билип алыр.

Ынчангаш амгы эртем-техниканың кайгамчыктыг бурунгаар хөгжүлдезинин үезинде, бистиң чуртувуста физика, математика дээн чижектиг эртемнерге сонуургал кажангызындан-даа артык улуг болуп турар.

«Бир килограмм алдын биле бир килограмм дүктүн кайызы аарыл?» деп, кандыг-бир эш баштактанза,— деп дээрзин утпаанар. Ынчалза-даа оларның деп, деп эвезин билип алырда чугула эртем—математиканга хандыкшыл, ону өөренири үүдеп артык чугула.

А башкы, шыдыраачы болгаш эртемден Хеймер-оол Опанович Ондарга: чоруунар улам-на чогунгур болуп деп, изиг күзеливис илередип каалы.

Монгуш ДОРЖУ.

СПОРТ

Тиилээн

МОСКВА, декабрь 12. (СЭТА). ССРЭ-ниң шилиндек хоккеистер командазы «Известия» солунуң шаңналы дээш Москвага эрткен маргылдаага Швецияның национал командазын 7:2 санга уткан. Декабрь 14—15-те Москваның Спорт ордузунга оларның аразында ам-даа ийи маргылдаа болур.

Ийи катап

Ак-Довуракта «Асбест» команда биле Красноярск крайның чемпиону «Химик» командаларның хоккейжилериниң оюну болган. Ону көрүкчүлер улуу-биле сонуургаан. Оюн 5:3 сан-биле ак-довуракчыларның тиилелгези-биле доозулган. Ийиги оюнда база-ла «Асбест» команда эки ойнап, аалчыларны 8:4 санга уткан.

(БИСТИҢ КОРР.).

Баскетбол

Кызылдың бирги чери дээш баскетбол маргылдаазы хоорайның спорт залдарында уламчылап турар.

Башкы институту-биле көдээ ажыл-агый техникумунуң ургуларының аразында болган оюнну көрүкчүлер сонуургаан. Бо спортчу демиселге техникум сургуулдары бүзүрелдиг тиилелгени чедип алган. Көдээ ажыл-агайның келир үеде тускай эртемниглери башкы училищезиниң командазын база уткан.

Ургуларның спорт школазының баскетболистери башкы институдунуң студентилеринге уттурган.

Эр улустуң командаларындан «Динамонуң» спортчулары ургуларның спорт школазының командазын 84:49 санга удуп алган. Эмчилер политехникумнуң сургуулдарын уткан. Башкы институдунуң ооллары башкы училищезиниң командазын удуп алыр боор бис деп улуг тураланып ойнаан, түңнелинде уттурган.

Б. АБРАМОВ.

Кылаң дошка

Мячилиг хоккейге Улуг-Хем районунуң бирги чери дээш маргылдаа Хайыраканда суурнуң катыгунга болган. Аңаа район төвүнүң, совхозтарының шилиндек командалары киришкен.

Шагаан-Арыг хоорайның шилиндек командазы эки ойнаан, бирги чери ээлээн. Хайыраканчылар — ийиги, «Ак-Туруг» совхозтуң спортчулары — үшкү чери алган.

Кылаң дошка хоккей ойнаарына Шагаан-Арыгдан Карим Куулар, Ондар Оттук-оол, «Ак-Туруг» совхозтан Виктор Донгур-оол олар онза шылгараан.

М. ТАРТАН-ООЛ.

Шилиндектер

Чөөн-Хемчик районуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозунуң төвүнге спорт маргылдаалары болуп эрткен. Ону профэвилелдиң ажылчын комитединиң даргазы Ч. Сат байырлалдыы-биле ажыткан.

Шыдыраага А. Сангы-Бадыраа бирги чери ээлээн. Ийигизин — К. Аратна, үшкүзүн — С. Анай-оол алган. Стол теннизинге эжеш ойнаарына С. Алдын-оол, С. Сангы-Бадыраа кымгадаа аштырбаан. Бильярдка ойнаарының маргылдаазы база болган. Аңаа Д. Доржукай шылгараан.

Шаңналдыг черлерни алган спортчуларга макталга бижиктерни, турасказалдыг белектерни тывыскан.

Н. САРЫГЛАР.

„МЭЭҢ ЧУРТУМ — ССРЭ"

Аныяктарның, пионерлерниң болгаш школачыларның «Мээң чуртум—ССРЭ» деп экспедициязының чорудулгазының үезинде эрткен өөредилге чылында Тыва АССР-ниң школаларынга экскурсия-туристиг болгаш төрээн черин өөренир ажылдарның көрүлдеазын чарлаан.

Ону В. И. Ленинниң адын комсомолга болгаш пионер организациязынга тывысканының 50 чылынга, Совет Тываның 30 чыл оюнга турасказаткан. Көрүлде В. И. Ленинниң амыдыралының болгаш ажылчорудулгазының үлегеринге, Совет улустуң революсчу, дайынчы база күш-ажылчы чаңчылдарынга өөреникчилерни кижизидер, туризм болгаш төрээн черин өөренириниң ролюн база ужур-дузалын бедидер, аңаа оларның киржилгезин өдепкейжидер сорулганы мурнунга салган.

Көрүлдеги районнарда, хоорайда, республикада тургускан оргкомитеттер удуртуп турар. Тыва АССР-ниң дыка хөй школалары бо ажылда хаара туттунган. Кызыл исчилериниң 883 отряды бар, ооң ажылында 16 муң ажыг өөреникчи киржип турар. Төөгүнүң болгаш культураның турасказалдарын камгалаар 31 секцияны организастаан.

Баштайгы түңнелдер ёзугаар Чадаананың № 1, Улуг-Хемниң Хайыраканда сес чыл школалары көрүлдеге өдепкейлиг киришкен деп санаан. Чадаана школазында 749 кызыл исчилер партия, совет болгаш хөй-нинти организацияларының янзы-бүрү даалгаларын күүседи, чыын алган материалдарындан альбомнарны, стендилерни кылгаш, школаның чурт-шинчилел музейинге дамчыдып берип турар. Ону кичээлдерге, класс шактарынга, пионер чыыштарынга ажыглап келген.

Ак-Довурак сес чыл школазында (директору П. Д. Сундуқова) экскурсия-туристиг ажылды багай эвес организастаан. Туристер болгаш төрээн черин өөренир болгумнер ажылдап турар. Будүрүлгелерже экскурсиялаары чаңчыл болган. Школаның 25 өөреникчизи Москваже экскурсиялап чораан, хөй солун түүлдерни билип алган.

Туризм болгаш төрээн черин өөренир ажылче Бай-Тайгаа районунуң Шуй ортумак школазы кичээнгейни салып келген. Бо херекти Салчак Моңгеевич Чедер-оол билдилиг удуртуп турар. Школада 180 кызыл исчи 12 бөлүмде хаара туттунган. Кызыл исчилер Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип чораан чаңгыс чер чурттуг тыва эки турачыларның дайынчы болгаш күш-ажылчы маадырлыг чоруктарының дугайында хөйүү билирлер. Школаның пионер дружиназы фронтуга дайылдажып тургаш, маадырлыы-биле олген Хомушку Нордуптуң адын эдилеп турары таварылга эвес.

Кызылдың № 14 школазында «Глобус» аттыг клуб туристчи походтар, экскурсиялар организастаар талазы-биле ээлээн ажылдарны чорутқан. Ону география башкызы Инна Владимировна Зубова удуртуп турар. Школаның 1180 өөреникчизиниң 905-и көрүлдеге киржип турар. Клуб чөвүлели кызыл исчилериниң отчёдун дыңнап, семинарларны эрттирип, солун кижилер-биле ужуражылгаларны организастап келген.

Чөөн-Хемчик районунуң Хөндергей ортумак школазының чанында Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип чораан, амы-тынын берген Сат Бүрәекей, Куулар Донгут, Сарыглар Канчыыр-оол оларга турасказалды тургускан. Оон бээр май 9-та алдарның шугум чыскаалын эрттирип, мөчээн эки турачыларның төрелдерин, суурнуң хөй-нинти төлээлерин чалап, аңаа киришкен турар. Туристаалга чечектерни салып, пионерлер маадырларның алдарлыг хөрээн көвүдедир дангыраан берип турарлар.

Аныяктарның, пионерлерниң болгаш школачыларның «Мээң чуртум—ССРЭ» экспедициязы келир чылын бодунуң ажылын фашистиг Германияны тиилээнинин 30 чыл оюнга турасказадыр. Моңа чамдык школалар эрткен өөредилге чылында эгелээн. Пионер отрядтарынга бистиң республиканың маадырларының аттарын тыпсып турары эки түүл болур. Бо ажылды Каа-Хем районунуң Бүрен-Бай-Хаак, Барыын-Хемчик районунуң Эрги-Барлык школаларында эки организастаан.

1974 чылдың чайы туристерге таарымча чок болган. Каан болганындан чамдык черлерге орт болуп турарын барымдаалааш, арга-арыгларже туристиг походтар чорударын хораан турган. Ынчалза-даа 1973—74 өөредилге чылында ортке айылдыг эвес үелерде Тываның школачылары чаңгыс хүннүң походтарын 1779 удаа организастаан, аңаа 36 муң ажыг өөреникчи киришкен. 3—5 хүннүң походтарынга 4620 кижи киришкен. Муң ажыг школачылар бергезиниң талазы-биле бирги категорияның походунга киришкен. Өөредилге чылының дургузунда 807 өөреникчи «ССРЭ-ниң туризи», 1245 кижи «Аныяк турист» деп хорек демдектерин алган.

Хову-Аксының өөреникчилери Кызыл—Ак-Довурак—Абаза—Абакан — Минусинск — Шушенское — Кызыл маршруттуг чадаг-тергелиг походту организастаан, ону он үш хүн дургузунда чедиишкиниг эртип, хой чаа түүлдерни билип ап, спортчу дадыгыышкынны алганнар.

Кызылдың № 4 школазының 12 аныяк туризи Тожунуң Ак-Ажыг-Хөлдеи эгелээш, Серлиг, Хараал хемнери, Азас хөлду тавартыр Тоора-Хемге чедир походтап чораан. Олар аныяк туристер станциязының даалгазы-биле бо маршрутту бижип, даг породаларын болгаш минералдарын чыттан.

Аныяк туристер станциязының бөлүк ургулары бо одургларның авторувун удуртулгазы-биле Кызылдан үнгеш Дүрген хемни, Кара-Хөлду, Сосновканы тавартыр туристиг походту кылгаш, ээн келгеннер. Олар Таңды-Уланың чараш бойдус чурумалдыг черлери-биле таныжып, сонуургаан. Ылаңгыр Дүрген хемниң уруунуң бойдузу, ийи ужары солун болган. Ооң соонда кезээде доң чыдар даг тундразынга ургулар четкен. Аңаа чай кыска болур, чер үүгле бир метрден бир метр чартык чедир эриир. Ооң уламындан суг черже сиңип кирбес, тулааланы бээр. Олар тундранын чаа үнүштери-биле таныжып, ону гербарий кылыры-биле ыыып алганнар.

Ургулар аныяк туристерниң слёдунга ынактар. Эрткен өөредилге чылында 23 муң ажыг өөреникчи школаларның туризм слёттарының киржикчилери болганнар. Районнар слёттарынга бир муң беш чүс ажыг школачы маргылдааларга киришкеннер. Кызылга, Улуг-Хем, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнарга слёттар организастыг эрткен.

Бии-Хемниң эринде, Кызылдан алды километрде ортулукка ийи-ле шак дургузунда чүс-түс майгынныг хоорай тургустуна берген. Ол болза республика слёдунга киржири-биле келген 370 ажыг аныяк туризчи-дир. Аныяк спортчулар черниң чүгүн тыварының талазы-биле баштай маргылдашканнар. Спорттуң бо хевиринге Бай-Тайга районунуң Шуй ортумак школазының төлээлери ооллардан Саша Суруу, ургулардан Маша Адыгбай чемпион болганнар. Моондактарны ажып эртеринге Улуг-Хем районунуң Арыг-Үзүү школазының туристери шылгараан. «Орленок» деп шеринг-спортчу оюн солун болуп эрткен. Ортумак школалардан Кызылдың № 15 школазының аныяк армейжилери, сес чыл школаларындан Улуг-Хем районунуң Хайыракан школазының төлээлери бирги черни ээлээн.

Республиканың аныяк туристер слёдунга майгынны дүрген тургузарының рекордун чаартқан. Кызылдың № 15 школазының аныяк туристери майгынны 6,7 секундада тургускан.

Нинти команда талазы-биле ортумак школалардан Барыын-Хемчиктиң Кызыл-Мажалык школазы бирги черни алган. Сес чыл школаларындан Улуг-Хемниң Хайыракан школазының аныяк туристери чемпион болган. Бо школаның директору, туризмниң болгаш төрээн черни өөренириниң кайгамчык организакчызы К. Б. Кыргыс эки ажылдап турар.

Бо чылын бистиң республикага өөреникчилер ортузунга туризмни болгаш төрээн черни өөренир ажылдарның организакчы башкыларының районнар база республика слёттарын бир-ле дугаар эрттиргеп. Кызылдың, Улуг-Хемниң, Бии-Хемниң, Бай-Тайганың башкыларының слёттары солун, массалыг болгулаан. Баштайгы республика слёдунуң чемпиону атты Кызылдың башкылары чедип алган.

Туризм болгаш төрээн черни өөренир ажылдарның көрүлдези уламчылавышаан. Оргкомитеттер «Тиилеңге, сенээ алдар!» деп кыйгырыгның адаа-биле школаларда ажылды база катап калбарты берген.

Ф. ЖУРАВЛЕВ,
республиканың аныяк туристер станциязының директору.

Кызылда «Демир-Сал» туризм клубтуң кежигүннери янзы-бүрү туризм походтарны бо чылын чоруткан. Олар Тываның экономиказының, культуразының сайзыралының болгаш бойдус чурумалының талазы-биле хөй чаа түүлдерни билип, мергежилин бедиткеннер.

Туристер республиканың эң бедик черлери — Моңгүн-Тайганың, Моңгүлектиң бажынче үүнүп, өске-даа черлерже походтарны кылганнар.

ЧУРУКТА: клубтуң кежигүннериниң Тывада эң-не бедик даг — Моңгүн-Тайганың бажынче үүнүп бар чорууру.

А. ТРОЯКОВТУҢ фотозу.

ЧАА САЛБЫР

Кызылдың башкы институдунуң хөй-нинти эртемнерингe мергежил чедип алыр факультетинде база бир салбыр ажыттынган. Аңаа хоорайның «Демир-Сал» туризм клубтуң кежигүннериниң дузазы-биле туризм инструкторлары белеткээр. Ийи чыл иштинде келир үениң инструкторлары солун, бедик шынарлыг лекцияларны дыңнаар болгаш алган теоретиктиг билиглерин янзы-бүрү нарын походтарга ажыглаарлар.

Өөредилге доостурга олар зачёттар дужаагаш, туризм инструкторунуң шынызылгазын алырлар.

(Бистиң корр.).

АРЫН-НҮҮРҮҢ КАЙДАЛ?

ФЕЛЬЕТОН ОРНУНГА

Улуг өртектиг пөстен кылган тонупда үнелиг аң кежи моюндуруктуг, аргып кылган каас бөрттүг, шилгедек дуртсыныг, чарашсымаар арын шырайлыг херээжен бажын халайтыр доңгаймы алган залда олурган чонче удур көрүндүр сцена баарында турган. Олурганнарның карактары ол кижиже чиге-ле угланган...

Хөй чон чыыган черге ыытшимээннинг болур ышкажыгай, бо удаада зал ишти шыпшып. Чүгле оон-моон айтырыг салган үнүер, ында-мында чамдык кижилериниң кончуун дээнзиг аары-биле улуг тынгылааны дыңналыр.

— Ажы-төлүңү канчаар деп бодап тур сен, Валя?

— Азырап-ла аар ийнаан мен.

— Үш чаш төл чартык өскүс арткан-дыр, ону канчаар бодап турар сен?

— Чугаалап көр, арын-нүүр деп чогум черле чүл ол?

Ол болгаш өске-даа айтырыларга Валя харыылаваан, доңгайын алган турза-ла турган. Бо дээрге өг-бүле амыдыралының оруундан аскан, хүндүткел деп чүве биибес, ат-алдарын, арын-нүүрүн артында каттан, эш-өөрүүнүң бүзүрелин оскунган доң баарлыг ие-дир. Аңаа турып келгеш санал берип, чүве чугаалаан кижи бүрүзүнүң-не чугаазының утказы ындыг болган.

— Ам черле канчаар шинтирлеп алганың ол, Валя, мынчаар-ла будулуп чоруур бе, азы ажы-төлүңү оларның адазы-биле кады кижизидип чурттаар сен бе?— деп, ооң сөолгу айтырыгны салган. Аңаа ол шуут харыы бербээн. Ынчангаш хуралдың киржикчилеринге ол өг-бүлениң моон соңгааргы салым-чолунуң кандыг болуру билдинмес хевээр арткан.

Улуг назылыгларның «Чазып тур сен, уруум», үе-чергезиниң «Боданып көр, эжим» дээн чылыг, чымчак чагыг сөзүн Валя кулааның дашты-биле эрттирипкени дег, ооң-на салым-чолун шинтирлээри-биле чыылган чонну ол хүндүлевейн барган. Чыылганнарның кол-ла сорулгазы, Валяны азып турары будулгаазынныг чоруундан чайладып, амыдырал, чуртталганың чаагай оруунче киирери турган. Ол чаагай күзел-сүме ынчаар-ла бүтпейн барган. Харыы-даа хөрээжен эш-өөрүүнүң аңаа эки-ни күзээш, сүме каткан үнелиг өөстерин хөрексевээни-биле оларның сеткилин хомудаткан.

«Сенээ ынак мен» — деп, Валяның эстей бээр ыйба-хүл дег, эсти бээр хырда ышкаш хоозун сөстерин ооң душтуу бооп турар аныяк эштер эскербээнинер.

Валя деп кымыл ол? Документ ёзугаар ооң ат, фамилиязын — Валентина Солдамовна Куулар дээр. Ол садыг-кооператив үчилищезин дооскан тускай эртемниг болгаш Өвүр райпозунда ажыл-агый баранарының складын эргелекчилеп турар. Комсомолчу Куулар коллективте комсомол организациязының бюро кежигүнү болуру-биле кады ВЛКСМ райкомунуң кежигүнү. Мындыг харысалгалыг черлеринге ону соңгуп тургаш, ооң амыдырал, чуртталгага төлеп чогум ханы көрбейн барганы дыка четпес.

Баштайында-ла ол Эрес-оол-биле өг-бүле туткан. Бир талазында кадыы кошкак, кола чүве —«чараш эвес» боорга, ол кижиден чарылган болуп турар. Бо бүгүнүң уламындан оон төрүттүнген оол чартык өскүс арткан.

Ооң соонда ол Ооржак-биле өгленгеш, база-ла ургларлыг апарган. Ажыл-ишке кызымак, топтуг-төмаанныг ол кижи ажы-төлүнүң адазы болуп, чонунга төлептиг дирткен. Валяның ийги өөнүң эзэзиге «ынакшылы» база өткен. Чүге дээрге «оон артык» Сембирин Көшкендей дээрзи тыпты берген. Ам келгеш: «Ооржак-биле чурттаар дивээн мен, боду-ла кээп дилеп турар кижи чораныгай» дей берген.

Ооң амгы душтуу С. Көшкендей дээрзи райпозуң ажылагый эргелекчизиниге ажылдап турган. Куулар-биле Көшкендей кайызы-даа өг-бүлелиг хирезинде социалистиг өг-бүлениң чурумун каржызы-биле үреп турар. Райпо коллективи, ылаңгыы ында партия, комсомол, профэвилел организациялары, коллектив кежигүннери мынчаар чурум үреп турда эскербээн дег эрттирип келгени элдептиг.

Райпо баштаар черинге Валентина дутайында келген хомудал бижиктиг ёзу барымдаалап, эвээш кижилер бүдүү чугаалашкан болуп турар. Мынчангаш Хандагайты суурнуң бүгү херээженнериниң хуралынга В. Куулар дугайында айтырыгны тургузуп, чугаалажыр ужурга таварышканы-даа ол. Ук хуралдан Валентина түңнел үндүрбээн, буруузуп билинмээн.

Райпода комсомол организациязынга, ВЛКСМ райкомунга В. Куулар дугайында айтырыг хамаарышпас чүве бе? Ол ышкаш райпода партия организациязы коллектив кежигүннериниң өг-бүле, амыдыр чуртталгазының айтырыын оларның өөредилгези, хөй-нинти ажылынга киржилгези, эш-өөрүнге, коллективге хамаарылгазы-биле бир домей соңуурган көргү дег.

В. ОЧУР-ООЛ.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Бөгүн «Энергетик» Культура бажыңынга «Музыкалыг викторина» деп аныктар кежээзи. «Енисей» Культура бажыңынга хөглуг оюннар кежээзи. Эгелээри 20 шакта. Политиктиг чыдыышкын бажыңынга «Империализмниң ССРЭ-ге удур шеслогтуг диверсиязы» деп темага лекция. Лекция соонда — кинофильм. Эгелээри 15 шакта.

Даарта Пионерлер бажыңынга хоорайның мурнакчы школаларының слёду 10 шакта эгелээр. Политиктиг чыдыышкын бажыңынга «Делегей байдалының дугайында» лекция. Лекция соонда — кинофильм. Эгелээри 14 шакта. Политехникумга хоорайның бирги чери дээш баскетбол маргылдаазы эртенгиниң 10 шакта уламчылаар. «Искатель» клубтуң хоккей шолунге «Алдын шайбаның» шаңналы дээш № 1 бажың эргелелинге хамааржыр командаларның аразынга маргылдаалар. Эгелээри эртенгиниң 10 шакта.

ДЕКАБРЬ 14—15-ТЕ:

Хөгжүм-шин театрынга Э. Володарскийниң «Эң-не аас-кежиктиг» деп шинзи орус дылга болур. «Хүреш» стадионга дошка массалыг чүңгулаашкынның ажыдылгазы болгаш чүңгулаашкын эртенгиниң 10 шакта эгелээр. Тайга станциязынга «Саян хызы» аттыг шаңнал дээш хаак маргылдаалары бөгүн 12 шакта эгелээр, даарта уламчылаар.

Телевидение

ДЕКАБРЬ 14-ТЕ

МОСКВАДАН

12.00 — Дамчыдылгалар программазы.
12.05—Медээлер.
12.10—Өөнүг телекөргүзүг. Ургларга «Лабиринт». Мультфильм.
12.30—«Кадыкшылганың» программазының почтазы.
13.00 — Өөнүг телекөргүзүг. «Дириг амытаннар орнында».
14.00 — Өөнүг телекөргүзүг. Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Англи езу-биле олүрүкчү чорук» (1-ги сериязы).
15.20—Өөнүг телекөргүзүг. Фигурлыг чүңгулаашкынга делегей маргылдаазы. «Москва конькилери» Көргүзүглүг оюннар.

КЫЗЫЛДАН

17.20—«Неделяда болуушкунарның тайылбыры».
17.35—Ургларга мультфильм.
17.45— «Тываның неделязы». Информастыг программа.

МОСКВАДАН

18.00 — Өөнүг телекөргүзүг. «Известия» солунунуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. «ССРЭ—Швеция».
20.15—Музыка амыдыралында чаа түүлдер.
21.00 — Өөнүг телекөргүзүг. Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Греция, сээн оолдарың!».
22.00 — Өөнүг телекөргүзүг. Хензиг көргүзүглериниң телетеатры. «13 сандай».
23.00—23.30—«Ye». Информастыг программа.

ДЕКАБРЬ 15-ТЕ

МОСКВАДАН

12.00 — Дамчыдылгалар программазы.
12.05—Медээлер.
12.10 — Өөнүг телекөргүзүг. Ургларга. Мультфильм.
12.30—«Музыкалыг киоск».
13.00 — Өөнүг телекөргүзүг. «Кино аян-чоруктарының клуву».
13.00—«Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!».
15.00—Өөнүг телекөргүзүг. Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Англи ёзу-биле олүрүкчү чорук». (2-ги сериязы).
16.20— Делегей панорамазы.
18.50—«Силерниң бажыңында». Көрүкчүлерниң чагааларын ёзугаар музыкалыг программа.
17.20 — «Ye». Информастыг программа.
17.50—18.00—Чапсар.
18.00 — Өөнүг телекөргүзүг. «Известия» солунунуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы.
20.15—«Литература чогаалдарын экранчыдары». «Кулун». Уран-чечен фильм.
21.00—Концерт.
21.25 — Өөнүг телекөргүзүг. «Совет автомобиль тудуушкунунуң амгы болган келир үези». ССРЭ-ниң автомобиль үлетпүрүнүң министри А. М. Тарасов дамчыдылгада киржип турар.
21.55 — Өөнүг телекөргүзүг. «Ак-көк отчуганнар-биле».
23.00—23.30—«Ye». Информастыг программа.

ДЕКАБРЬ 16-ДА

КЫЗЫЛДАН

17.30—«Вахтангов». Хроника-документалдыг фильм.
18.50 — «Аныяк ленинчилер». Дамчыдылга.
19.20—Ургларга. Мультфильм.
19.30—Телемедээлер.
19.45—«Бүгү-ле чүвени кижиге». Тываның кооперациязының 50 чылынга. Дамчыдылга.
20.15—«Кара хорзуңнуг эвес зонаның чазы». Телефильм.
20.30—«Аяк шайны ижип ора» Дамчыдылга.
21.00—«Хумагалыглар». Кыска фильм.
21.10—Телемедээлер.
21.20—Чарлалдар, реклама.
21.25—23.00— «Кадайлар тергиидели». Уран-чечен фильм.

Агаар

Бөгүн республикага болгаш Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Барыын чүк утланыышкынныг хат кошкак. Агаарның температуразы барыын районнарга 19-24, өскелерге 25-30, Кызылга 25-27 градус соор.

Автомобиль оруктарының көстүрү эки болур.

(Солунның дараазында номери декабрь 17-де үнер).

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кончаалыг сайгарлыг» 9.40 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Капитан Джек» 9.30, 11.00, 14.20, 15.50, «Эр кижи болгаш кыс» 17.20, 19.10, «Анжелика» 12.30, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ынакшыл-биле чурттаар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Өгбелериниң чажыды». 15.00, «Хоруглуг ынакшыл» 16.50, 18.40, 20.20 шактарда.

ДЕКАБРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ваня Датский» 11.40, 13.30 (биче залда), «Кончаалыг сайгарлыг» 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Капитан Джек» 9.00, 10.40, 12.20, 14.00, 15.40, «Анжелика» 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Камгалаттынган ат» 10.30, 12.10, «Ынакшылбиле чурттаар» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кара тажы» 10.20, 12.20, 14.20, 16.20, 18.20, 20.20 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА: «Силерге көргүзүп бээр мен», 12.00, «Чинге удазын» 16.00, 18.00 шактарда.

ДЕКАБРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Боттарынынга— хары, хары улуска— өөнүг» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Бир-ле катап чайын» 9.00, 10.30, 13.50, «Щит болгаш хылыш» (1-ги сериязы). «Боду болур эргe чок» 15.25, «Кончаалыг сайгарлыг» 12.00, 17.05, 18.55, 21.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Эр кижи болгаш кыс» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Капитан Джек» 14.40, «Ынакшыл-биле чурттаар» 16.20, 18.20, 20.30 шактарда.

ГРИПП ДУГАЙЫНДА

Грипптээн кижи халдавырлыг. Чарааның, ак-думаа биле дүкпүнүң хензиг чаштанчыларын дамчыштыр грипп халдавыры тараар. Халдавыр гриппти кижиниң азырып, чөдүреринден болгаш чугаа тыныжындан безин ылгалып үнер. Вирус кадык кижиниң тыныш өөштеринге баргаш, өзүп көвүдээр болгаш аарыг тывылдырар.

Гриппте аарыыры хенертен билдинип келир. Аараан кижи шыырныгып, дидирээр, зъди изиир, бажы аарыыр, чөдүрер, думаалаар, ниити деңгели кошкаар, шулу боду саргып, ыстап-шылаар, шагзыраар.

ГРИППТЕЙ БЭЗРИНДЕН

Грипп чиик эртип-даа болур, ындыг болза-даа чиик гриппттээннер безин өскелерге берге гриппттээннер-биле дөмей халдавырлыг. Ону бодаар херек.

Грипп — хаая эвес каданнаар, берге аарыг. Чаш ургларга болгаш улгады берген кижилерге ол онза шончактыг. Гриппттээрге организм көшкааш, өске аарыгларга ооң удурланыр шинзэ дорайтаар.

КАНЧАП ЧАЙЛААРЫЛ?

Аарыг кижи-биле аралажырындан чайлаар.

Чурттап турар оран-савазының арыг турарын хайгаараар, ооң иштин өттүрүп арыглаар болгаш үргүлчү агаарладып ап турар.

Өг-бүлеге аарыг тыпты бээрге, аарыг кижизинге эмчи чалап эккээр.

Эмчи келгиже аарыг кижини орунга чыттырар, ону өг-бүленің өске кежигүннеринден аңгылаар.

Аарыг кижиниң аяк-шынаан аңгылап бээр болгаш баштай хайнып турган суг-га супкаш, изиг суг-биле чуур. Думчук аржыылдарын, чоттунар аржыылдарын болгаш орун-дөжээниң ак-пөс дериглерин баштай хайындыргаш чуур.

Аарыг кижиниң чөдүрерде болгаш азырарда аас, думчуун аржыыл-биле шыва тыртып ап турарын хайгаараар.

Аарыг кижини ажаарда, дөрт каът арыг марлядан даараан шывыг кеттинип алыр: ону хүннүң-не чугаш, изиг илиир-биле базып ап турар.

Гриппте бээринден чайлап болур!

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Чаа чыл лотереязы

Чаңчыл ёзугаар чаа чыл байырлалының мурнунда төрелдери, таныштары болгаш өөнүктери-биле байыр чедириишкиннерин, белектерни солчур болгай. 1974 чылдың (чаа чыл) акша-бараан лотереязы эң-не солун белектерниң бирээзи дээрзин утпаңар.

Ол лотерея билеттери-биле «Жигули», «Москвич» азы Запорожец» автомобильдерни, «М-66», «Урал-3», «ИЖ-Юпитер-3» (тергелиг), «Иж-Юпитер-3» азы «ИЖ-Планета-3» мотоциклди, пианинону азы телевизорну, магнитофонну азы радиоприёмникти, фотоаппаратты азы шакты, соодукчуну, доозун сордурукчузун, свитерни, аржылды, чоорганны, орун шывыын, хевисти азы акшаны ойнап ап болур. Ниитизи-биле 29600 бараан аймааның болгаш 11 миллион 130 муң 400 акшаның ойнаашкыннары болур.

Лотерея билеттерин ажаалга кассаларындан, магазиннерден, харылзаа будүрүлгелеринден, «Союзпечать»тың киосклеринден, кинотеатрлардан, ниитиниң чемненилгезиниң будүрүлгелеринден, аэропорт кассаларындан, автовокзалдардан садып ап болур.

Ойнаашкын тиражы 1974 чылдың декабрь 27-де болур.

Эрзиниң Нарын ортумак школазының өөредилге эргелекчизи, школада партия эге организациязының секретары

Нима Датович ДАКААНЫҢ

үр болгаш аар ааразаш мөчээнин СЭКП райкому, райкүүском, районо, школа коллективи дыңнатышаан, ооң өг-бүлезинге, дөргүл-төрелдеринге ханы кажыдалын илергейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Бравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24—63, редакторнуң орулакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 23-54, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 37-13, культура киллизиниң 23-54, кадзэ ажылагый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 22-64, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизиниң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдөлинин Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының талазы-биле өргелелинин типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Бравченко кудумчузу бажын № 1).

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тиражы 16056. ЧАГЫГ № 2761.

ТС 01299.